

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ

Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ДРУГИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (МАГІСТР)

на тему:

«ВНУТРІШНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ»

Виконала: студентка 6 курсу 639МЗ групи
галузі знань:
28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:
281 Публічне управління та адміністрування
Чубик Людмила Петрівна

Науковий керівник: доцент б.в.з
Верба Світлана Миколаївна

Рецензент: кандидат наук з державного
управління, доцент
Шульга Анастасія Алімівна

м. Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	6
1.1. Поняття, види та функції міграції	6
1.2. Нормативно-правове регулювання внутрішніх міграційних процесів	19
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	27
2.1. Динаміка внутрішньо міграційних процесів в Україні за 2014–2023 роки	27
2.2. Аналіз діючої програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні та рекомендації щодо її удосконалення	35
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ	44
3.1. Міграційні наміри, соціально-психологічні характеристики та соціопросторова спрямованість внутрішніх мігрантів	44
3.2. Оцінка внутрішніх переміщень та пропозиції щодо удосконалення регіональної міграційної політики	54
Висновки до третього розділу	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що внутрішні міграційні процеси мають різний вплив на розвиток України у багатьох сферах, включаючи демографію, соціальну та національну безпеку. Ці питання стають особливо актуальними в сучасних соціально-економічних, політико-правових умовах та безпекових викликів. Зокрема, після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 р. та її подальшої реалізації, а також у зв'язку зі збройним конфліктом на сході України та повномасштабним вторгненням Росії, в Україні та тимчасову анексію Російською Федерацією АР Крим як частини території української держави навесні 2014 р. відбулося певне територіальне переформатування Причорноморського економічного регіону, що об'єднує Одеську, Миколаївську та Херсонську області в межах Нового Півдня України загострюється проблема регулювання процесів внутрішньої міграції.

Зростання соціальної напруженості через військові дії Росії призводить до порушення національної безпеки України, а неефективна міграційна політика лише погіршує ситуацію. Адже, великі міграційні потоки призводять до зросту рівня злочинності, демографічних втрат, економічної кризи тощо, що є актуальними проблемами для нашої країни.

На жаль, з 2014 р. в Україні з'явилась нова соціальна група – вимушені переселенці, яка значно зросла після повномасштабного вторгнення Росії на територію України в лютому 2022 р. Це надзвичайно гостра проблема, яка вимагає негайного вирішення. Багато українців через активні військові дії були вимушені залишити свої будинки, що призвело до загострення ситуації з мігрантами в країні.

Ці всі проблеми потребують розробки ефективних механізмів їх вирішення з боку держави та допомоги переселенцям в адаптації до нових умов життя.

Стан наукової розробки теми. Загальні питання міграційних процесів висвітлені у роботах: Ю.В. Палагнюк, О.О. Горяйнової, О.В. Вороніної, Б.П. Дмитрука, О.О. Мельника, К.В. Мезенцева, Т.Л. Нагорняка, В.О. та ін. Окремі питання існування внутрішніх міграційних процесів в Україні знайшли відображення у наукових працях О.І. Болгарова, О.С. Дороша, А.В. Буряк, О.О. Горяйнова, О.В. Вовка, І.М. Прибиткової та ін.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні основних засад державного регулювання внутрішніх міграційних процесів та розробці рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання цих процесів в Україні на сучасному етапі.

Зазначена вище мета досягається постановкою таких **завдань**:

- розглянути теоретико-правові основи дослідження внутрішніх міграційних процесів;
- розглянути динаміку міграційних процесів в Україні за 2014–2023 роки;
- здійснити аналіз діючої програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні та рекомендації щодо її удосконалення;
- з'ясувати міграційні наміри, соціально-психологічні характеристики та окреслити соціопросторову спрямованість внутрішніх мігрантів;

Об'єктом роботи є міграційні процеси в Україні.

Предметом роботи є державне регулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Безпосередньо, за допомогою формально-логічного методу визначено основні поняття дослідження. Системно-аналітичний метод використовувався при аналізі динаміки міграційних процесів в Україні за 2014–2023 роки. На основі структурно-функціонального методу розкрито сутність та визначено особливості державного регулювання внутрішніми міграційними процесами в

Україні. Застосування порівняльно-правового методу дало змогу проаналізувати діючу програму з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні та розробити рекомендації щодо її удосконалення. На основі логічного і діалектичного методів зроблено відповідні висновки дослідження.

Наукова новизна дослідження. Дана робота є самостійною науковою працею у галузі публічного управління, в якій автором отримано науково-обґрунтовані результати, що розкривають окремі аспекти державного регулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні на сучасному етапі. Основні положення кваліфікаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у формулюванні пропозицій щодо удосконалення регіональної міграційної політики України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування сформульованих висновків у розширенні понятійного апарату міграцій, детальному аналізі сутності і класифікації різновидів трудової міграції, окресленні її специфіки й характеру динаміки, з'ясуванні причин та наслідків. Отримані результати можуть бути використані в практичній діяльності при розробці планів і програм роботи Державної міграційної служби України, Державної служби зайнятості України, управлінь Державної служби статистики, департаментів праці та соціального захисту населення районного та обласних рівнів. Основні результати дослідження, висновки та рекомендації, що викладені в кваліфікаційній роботі можуть бути використані також у навчальному процесі.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок, основного тексту 68 сторінок. Список використаних джерел налічує 60 найменувань. Робота містить 16 таблиць, 5 рисунків та 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Поняття, види та функції міграції

Посилення глобалізації економічних, соціальних і політичних процесів актуалізує вивчення об'єктів, причин, наслідків та особливостей інтенсифікації процесів трудової міграції на теоретичному та прикладному рівнях. Сучасні процеси трудової міграції мають соціально-економічні відмінності, які сприяють розвитку економічної бази як держави, так і залучених регіонів. Водночас вони породжують соціальні проблеми і неоднозначно впливають на ринок праці, інвестиційний клімат, стан найважливіших соціальних інститутів та політичну ситуацію всередині країни і за кордоном. Зміни у змісті та формах трудової міграції залежать від характеру політичних, адміністративних, правових, економічних та соціокультурних детермінант, які її легітимізують та регулюють.

Зважаючи на складність і неоднозначність процесу трудової міграції, сучасна наукова література містить багато трактувань і класифікацій цього явища. З огляду на політичний, соціальний, економічний та культурний контекст, визначення трудової міграції не може бути однозначним, головним чином через природу її походження. Побудова єдиної класифікації та термінологічної системи у цій сфері ускладнюються існуванням суттєвих розбіжностей, пов'язаних з власне соціально-економічними функціями процесів трудової міграції. Розмаїття визначень трудової міграції є наслідком її складної структури та неоднозначного розуміння її змісту. Для того, щоб уникнути неправильного тлумачення термінів «трудова мігранти» та «трудова мігранти», необхідно уточнити зміст цих понять та визначити їх основні

соціальні характеристики. Це пов'язано з тим, що чіткість і однозначність понятійно-категоріального апарату прямо пропорційна логіці розуміння сутності, детермінант і специфіки досліджуваного явища.

Міграція населення є невід'ємною частиною життя людини і відбувається в будь-який час і в будь-якому масштабі. Вона визначає сучасну географію розміщення населення на планеті Земля. Міграції населення можуть мати різні причини, такі як економічні, соціальні, політичні, екологічні та культурні. Вони можуть бути внутрішніми (в межах країни) або міжнародними (між країнами). Міграційні процеси можуть бути регулярними, тобто відбуватися постійно, або нерегулярними, в результаті кризових ситуацій. Міграції населення мають великий вплив на демографічну, економічну, соціальну і культурну динаміку суспільств і країн, і вивчення цих процесів є важливим аспектом наукових досліджень.

У перекладі з латинської *migratio* означає переміщення, переселення. Міграція населення може бути розглянута як будь-яке переміщення людей між різними населеними пунктами, включаючи як постійне переселення, так і тимчасові переміщення, незалежно від тривалості, регулярності і цільової спрямованості [10].

Зважаючи на те, що міграція є складним і багатограним явищем, різні науковці трактують це поняття по-різному. Наприклад, О. Волова тлумачить міграцію як процес переміщення населення з однієї території на іншу з різних причин, таких як пошук роботи, навчання, соціальний захист, культурний обмін та інші [4]. О. Малиновська розглядає міграцію як зміну постійного місця проживання з метою поліпшення свого матеріального та соціального стану, а також у зв'язку з політичними, етнічними, релігійними та іншими конфліктами. За її визначенням, міграція – це реактивний процес, який реагує на економічні та політичні зміни, причому не лише в країні походження, а й в країнах, куди спрямовується міграційний потік [14]. На думку політолога Т. Нагорняк, міграція – це сукупність таких переміщень людей, які нерозривно пов'язані зі зміною місця проживання Цей процес може мати важливі наслідки

для економіки, соціальної сфери та демографії країни [16].

Американський соціолог Дуглас Масі вважає, що міграція – це процес пересування населення з однієї країни до іншої з метою зміни місця проживання та зайнятості, який має транснаціональний характер [42]. Австралійські академіки Філіпп Мартін та Гільєрмо Файнон уточнюють, що міграція – це зміна місця проживання на тривалий період часу, що включає перетин міжнародних кордонів [43]. Почесний професор соціології Джеффри Ревенскі визначає міграцію як процес постійного пересування людей з однієї країни до іншої з метою поліпшення свого життя, знаходження роботи та особистісного розвитку [44].

В енциклопедичному словнику «Народонаселення» трудова міграція визначається як «територіальні переміщення населення, в основі мотивації яких лежать наміри змінити умови зайнятості шляхом переїзду в іншу місцевість й укладанням нової трудової угоди. Трудова міграція може бути викликана прагненням змінити як параметри власного робочого місця, так і зовнішні щодо нього умови: природно-кліматичні, екологічні, соціокультурні, житлово-побутові тощо» [4].

Е. Лібанова, О. Позняк під трудовою міграцією пропонують розуміти переміщення у просторі, що здійснюються індивідами з метою підвищення рівня життя на основі більш вигідного використання власної робочої сили без зміни постійного місця проживання. Оскільки трудова міграція може виступати як початковий етап постійного переселення, ці процеси треба розглядати як два різновиди єдиного цілого – міграційної мобільності населення. На відміну від стаціонарної міграції, для цього виду міграції властиве збереження постійного зв'язку мігранта зі своєю родиною як в інформаційно-особистісних, так і в економічних формах [41].

Таким чином, основні відмінності між існуючими широким та вузьким визначеннями трудової міграції полягають у визначенні мети міграції та тривалості перебування мігрантів за межами регіону або країни, в якій вони оселилися. З іншого боку, ці визначення відрізняються за кількісними

характеристиками, які визначають кількість трудових мігрантів (трудова міграційні потоки людей, які перемістилися різними маршрутами, основною метою яких є працевлаштування або зміна умов життя).

Отже, різні науковці мають свої підходи до трактування поняття міграція, що відображає багатогранність цього явища.

Дослідження внутрішніх міграційних процесів в Україні базується на ряді головних понять, які використовуються в наукових дослідженнях у цій області. Основні поняття, що використовуються у дослідженнях внутрішніх міграцій в Україні, включають наступні категорії.

1. *Внутрішня міграція* – це пересування населення в межах країни з одного регіону в інший. Внутрішня міграція може бути причиною зміни розподілу населення в межах країни та впливати на різні аспекти економіки, соціальної сфери та демографії [41]. Безпосередньо соціолог О. Малиновська вважає, що внутрішня міграція – це переміщення в кордонах окремих держав. Вона не впливає на чисельність та склад населення країни в цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статевовіковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, напряду пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села [14]. У свою чергу, О. Болгарова визначає внутрішню міграцію як процес переміщення населення в межах території однієї країни з метою зміни місця проживання та здобуття нових соціально-економічних можливостей [1]. Натомість, В. Данилов вважає, що внутрішня міграція – це переселення, просторове пересування, переміщення мешканців країни з метою постійної або тимчасової зміни місця проживання, що відбувається через різні фактори, зокрема економічні, соціальні, політичні включаючи збройні конфлікти тощо [7];

2. *Мігрант* – це особа, яка переміщується з одного місця проживання в інше в межах країни. Мігранти можуть бути внутрішніми (пересуватися в межах країни) або зовнішніми (переселятися з однієї країни в іншу). Мігранти можуть мати різні мотиви для міграції, такі як економічні, соціальні,

політичні, екологічні тощо [2];

3. Міграційний потік – це кількість мігрантів, які пересуваються з одного регіону в інший за певний період часу. Міграційні потоки можуть бути внутрішніми, коли мігранти переміщуються в межах країни, або зовнішніми, коли мігранти прибувають з однієї країни в іншу [2].

І.М. Прибиткова розглядаючи питання сучасних міграційних процесів в Україні деталізує міграційний потік, окремо виділяючи внутрішній міграційний потік. На думку дослідниці – «це процес переміщення населення в межах однієї країни з одного регіону в інший» [42]. Різні автори можуть надавати різні визначення цього поняття, але загальною є їхня спрямованість на опис процесу переміщення населення в межах країни. Наприклад, за визначенням В. Данилова внутрішній міграційний потік – це процес переміщення мешканців країни з одного регіону в інший через різні фактори, такі як конфлікти, економічні, соціальні, політичні причини [7]. Інші автори, наприклад, Дж. Уоллес класифікує міграцію за напрямком потоків, виокремлюючи внутрішню міграцію, яка відбувається в межах однієї країни між різними адміністративними одиницями, містами, сільською і міською місцевістю [46]. Таким чином, визначення поняття «внутрішній міграційний потік» може розрізнятися залежно від автора і спрямовано на опис процесу переміщення населення в межах країни.

4. Міграційний процес – це комплексний процес переміщення населення, включаючи відхід з місця походження, пересування та прибуття в місце призначення. Міграційні процеси можуть мати різні фази, включаючи перед міграційну фазу (прийняття рішення про міграцію), фазу пересування (фактичний перехід з одного місця в інше) та після міграційну фазу (адаптація в новому місці проживання) [14].

5. Міграційні чинники – це фактори або причини, які впливають на рішення осіб про міграцію. Міграційні чинники можуть бути економічними (наприклад, пошук роботи, економічні можливості), соціальними (наприклад, пошук кращих умов проживання, відносини в родині), політичними

(наприклад, політична нестабільність, конфлікти) або екологічними (наприклад, екологічні кризи, природні катаклізми) [16].

б. Міграційна політика – це сукупність заходів, законодавства, регуляцій та стратегій, що встановлюються державою або іншими органами управління щодо контролю, управління та регулювання міграційних процесів. Міграційна політика може включати різні аспекти, такі як візові обмеження, правила працевлаштування, соціальну адаптацію мігрантів та багато іншого [2].

Ці поняття є основою для дослідження внутрішніх міграційних процесів в Україні та інших країнах. Дослідження цих понять дозволяє аналізувати та розуміти динаміку внутрішніх міграційних процесів в Україні, виявляти їх причини, наслідки та тенденції, а також розробляти рекомендації для формування ефективної міграційної політики.

Міграція населення може мати великий вплив на соціально-економічний розвиток регіонів та країн. Вона може призводити до зміни демографічної структури населення, ринкових умов, рівня розвитку регіонів та інших аспектів суспільства. У деяких випадках міграція може бути викликана внутрішніми та зовнішніми факторами, такими як економічна нестабільність, конфлікти, політичні зміни, екологічні кризи та інші.

Якщо брати до уваги інші мотиви (особистісні інтереси, запити, потреби, які можна задовольнити за рахунок отримання постійного місця роботи в регіоні, що суттєво вирізняється від колишнього місця працевлаштування за постійним місцем проживання) переміщення осіб як всередині країни, так і за її межами, то доцільно прислухатися до думки М. Романюка, який визначає трудову міграцію як «рух, переселення та переміщення носіїв робочої сили й працересурсного потенціалу в міграційному просторі на постійній або тимчасовій основі з метою відтворення економічного циклу та задоволення власних потреб працівників-переселенців» [30]. Таке розуміння сутності трудові міграційних процесів обґрунтовує доцільність урахування внутрішньої мотивації мігранта та зовнішніх чинників її стимулювання.

Погоджуючись з О. Позняк і Т. Петровою, зауважимо, що трудову

міграцію не можна визначати також як переміщення або переселення з будь-яких причин, яке просто «супроводжується зміною місця роботи», оскільки основним аспектом у структурі мотивації трудових міграцій повинно бути саме працевлаштування в іншій країні або регіоні [66]. Інші фактори можуть носити допоміжний характер, виступати каталізаторами або інгібіторами, визначати певні характеристики міграційної поїздки, а саме тривалість, напрямок тощо.

Міграція населення у широкому розумінні включає чотири типи переміщень:

- безповоротна міграція – це переміщення населення зі зміною постійного місця проживання, яке супроводжується територіальним перерозподілом. Цей вид міграції може відбуватися в межах країни або міжнародному рівні, а причинами можуть бути різноманітні фактори, такі як економічні, соціальні, культурні, політичні або екологічні. Безповоротна міграція може бути індивідуальним переїздом або масовим переселенням населення внаслідок кризових ситуацій, таких як війни чи природні катаклізми. Цей вид міграції є важливим фактором у розвитку населених пунктів, регіонів та країн;

- сезонні міграції населення – це тимчасове переміщення здебільшого працездатного населення до місць тимчасової роботи і проживання, зазвичай на кілька місяців, з можливістю повернення до місця постійного проживання. Головна мета таких міграцій – задоволення потреб у робочій силі галузей, які мають сезонний характер виробництва;

- маятникові міграції населення – це щоденні або щотижневі поїздки між місцем проживання та місцем роботи (і назад), які здійснюються в різні населені пункти, і не можуть бути розглянуті як типові міграції населення. Маятникова міграція населення створює умови для задоволення різних потреб в робочій силі жителів, зазвичай невеликих поселень, де вибір робочих місць може бути обмежений якісно або кількісно;

- епізодичні міграції населення – це ділові, рекреаційні та інші

поїздки, що відбуваються нерегулярно і можуть мати різні напрямки. Цей вид міграцій відрізняється від інших за масштабами, але може бути як рекреаційним, так і трудовим. Сезонні міграції працівників у сільському господарстві або туристичні поїздки на відпочинок – це приклади епізодичних міграцій [12].

Кожен з вищезгаданих типів міграції може розглядатися як переміщення населення між різними територіями або поселеннями. У межах таких переміщень можуть відрізнитися різні потоки, такі як внутрішньо- та міжобласні, внутрішньо- та міжреспубліканські, внутрішньо- та міжрайонні, які вказують на різні рівні територіальної міграції в країні або регіоні [12].

Окрім зазначеного, існують й інші види міграції залежно від кваліфікаційних ознак (див. Рис. 1.1).

За функціональною ознакою	За тимчасовою ознакою	По направленню міграційних потоків	За формою організації	За причинами
<ul style="list-style-type: none"> •трудова; •культурно-побутова; •рекреаційна; •службові відрядження; 	<ul style="list-style-type: none"> •тимчасова (маятникова, сезонна); •постійна; 	<ul style="list-style-type: none"> •зовнішня (міжконтинентальна і міждержавна); •внутрішня (міжрайонна, внутрішньорайонна); 	<ul style="list-style-type: none"> •організована; •неорганізована; •примусова; 	<ul style="list-style-type: none"> •економічні; •трудові; •політичні; •релігійні; •сімейно-побутові;

Рис. 1.1. Види міграцій, в залежності від кваліфікаційних ознак

Міграція населення має загальні функції, такі як розподіл населення, адаптація до змін у соціально-економічному середовищі, забезпечення робочої сили та культурний обмін. Однак, специфічні функції можуть відрізнитися залежно від умов, наприклад, в розвинутих країнах міграція може забезпечувати робочу силу, а в менш розвинених – полегшувати економічну напругу або втрату населення. Міграція населення має великий вплив на суспільний розвиток через виконання цих функцій.

Безпосередньо загальні функції міграції населення включають:

- 1) розподіл населення в просторі – міграція може сприяти розподілу населення в різних регіонах та місцевостях, допомагаючи зменшити нерівномірність населення та розвивати менш розвинуті регіони;
- 2) забезпечення робочої сили – міграція може забезпечувати робочу силу на різних ринках, включаючи ринок праці, сільське господарство, науку, техніку, та інші галузі економіки, що може сприяти економічному розвитку;
- 3) інновації та розвиток – міграція може сприяти передачі знань, навичок та інновацій між різними регіонами, сприяючи розвитку нових ідей, технологій та підходів до розвитку суспільства;
- 4) реінтеграція та розвиток регіонів – міграція може виконувати функцію реінтеграції населення в регіонах, що стали менш населеними через природні катаклізми, економічний спад, конфлікти та інші фактори;
- 5) міжнаціональний та міжетнічний контакт – міграція може сприяти зближенню різних національностей, етнічних груп та культур, сприяючи розумінню, толерантності та співпраці між ними [13].

Окрім того, до найбільш загальних функцій міграції населення відносять прискорювальну, селективну і перерозподільну [42]. Прискорювальна функція полягає в забезпеченні просторової рухливості, зміні складу населення та розширенні числа місць проживання громадян. Міграція сприяє зміні соціально-психологічного образу мігрантів, їх кругозору та знань, обміну трудовими навичками, розвитку особистості та її потреб, інтеграції національних культур.

Така функція як перерозподіл загальної чисельності населення, пов'язане з розміщенням продуктивних сил, між окремими територіями країни, в тому числі між природними зонами, районами, різними типами міських і сільських поселень. Ця функція також впливає на демографічну динаміку, оскільки мігранти беруть участь у відтворенні населення. Міграція має значення для зміни чисельності населення території більше, ніж за рахунок самого числа мігрантів, що проживають там.

Селективна функція міграції полягає у нерівномірній участі різних соціально-демографічних груп в міграції, що веде до зміни якісного складу населення на різних територіях.

Міграція має економічну і соціальну функції: забезпечення зв'язку між територіально розподіленими коштами виробництва та робочою силою і сприяння соціальній адаптації мігрантів [6].

Загалом, міграція населення є складним процесом, який має вплив на територіальний перерозподіл населення та його якісний склад. Ефективне використання міграції може допомогти забезпечити розвиток територій і підвищення рівня життя населення, але також може створювати соціальні і економічні проблеми, якщо не буде правильно регулюватися.

Вплив міграції на демографічні процеси є важливим аспектом дослідження внутрішніх міграційних процесів в Україні. Міграція може призводити до змін у структурі населення в регіонах, звідки мігранти від'їжджають, а також в регіонах, куди вони приїжджають.

Дослідження взаємозв'язку між міграцією та демографічними змінами можуть бути використані для розробки стратегій та політик щодо міграційних процесів з урахуванням їх впливу на демографічні показники. В районах з відтоком населення можуть бути вжиті заходи для зменшення відтоку молодих людей, такі як створення робочих місць, розвиток освітніх програм, підтримка підприємництва. У районах з припливом мігрантів можуть бути розроблені програми інтеграції, забезпечення соціальної та медичної підтримки, а також розвитку інфраструктури.

При цьому важливо враховувати різноманітність міграційних процесів в Україні, такі як внутрішні міграції між різними регіонами країни, міграції за кордон, тимчасова та сезонна міграція тощо. Розуміння впливу цих різновидів міграції на демографічні процеси також є важливим для розробки ефективних стратегій та політик у цій сфері.

Перерозподіл населення між селом і містом, концентрація людей в містах, насамперед, великих, реалізується за допомогою міграцій населення.

Переміщення сільського населення має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні наслідки – більш повне використання соціального та трудового потенціалу населення, ефективність праці та розвиток. Негативні наслідки полягають у виникненні районів лиха і процвітання, що впливає на структуру зайнятості та умови життя людей.

Міграції сприяють територіальному перерозподілу населення і трудових ресурсів, впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіонів. Приплив кваліфікованих кадрів в райони нового освоєння дозволяє розвивати в них не тільки сировинні, а й технічно більш складні провадження у глибокій комплексній переробки сировини, що видобувається. Створювані переселенцями нові міста, промислові об'єкти, сільськогосподарські підприємства підвищують економічний потенціал території [6].

Особливі труднощі можуть виникати в разі приїзду вимушених мігрантів, наприклад біженців або переселенців. Державі та місцевим бюджетам може знадобитися додаткове фінансування для забезпечення облаштування мігрантів, створення нових робочих місць, будівництва об'єктів соціальної інфраструктури.

Це може викликати фінансові, соціальні та культурні виклики для регіонів, особливо якщо не забезпечено відповідних ресурсів і стратегій для успішного впровадження міграційних процесів. Необхідна організація, планування та координація міграції, включаючи забезпечення приживлюваності мігрантів, створення робочих місць та розвиток соціальної інфраструктури, можуть допомогти забезпечити позитивні наслідки міграції для регіонів.

Міграція працездатного населення впливає на ринок праці, збільшуючи або зменшуючи пропозицію робочої сили. Імміграція та еміграція можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на країну, куди прибувають мігранти. Склад мігрантів впливає на соціальну структуру, культурний та освітній рівень населення в районах відтоку мігрантів і їх притоки.

Наприклад, приїзд міських жителів у сільську місцевість або відокремлені райони нового освоєння сприяє формуванню населення з більш високим

рівнем культури і професійної кваліфікації; посилений приплив сільських жителів в міста надає протилежний вплив [3].

Отже, міграція – це один з ключових факторів, що впливає на демографічні процеси в різних регіонах України та в світі. Переміщення населення з одного місця до іншого може мати різні наслідки, такі як зміна структури населення за віком, статтю та соціальним станом, розвиток економіки, культурного обміну, а також може створювати проблеми у соціальній та інфраструктурній сферах.

Види міграції можуть бути внутрішніми та міжнародними, тимчасовими та постійними, економічними та політичними. Внутрішня міграція може бути регіональною або міською та сільською. Міжнародна міграція може бути внутрішньоконтинентальною або міжконтинентальною, а також може бути зумовлено різними причинами, такими як економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші.

Функції міграції також можуть бути різними, наприклад, економічні, соціальні, культурні, політичні та інші. Міграція може бути корисною для розвитку економіки та культурного обміну, але також може створювати проблеми, такі як навантаження на інфраструктуру та соціальну захищеність, зниження кількості населення у віковій групі працездатного віку та інші.

Залежно від типу населеного пункту, в якому відбувається міграція, процес внутрішньої трудової мобільності можна поділити на міжселищну, міжміську та міжселищну. Цю класифікацію можна поглибити, визначивши напрямок міграційного потоку, наприклад, село-місто або місто-село. Така класифікація дозволяє визначити не лише тип населеного пункту, в якому відбувається трудова міграція, але й те, які населені пункти є зонами притоку мігрантів, а які – зонами відтоку мігрантів. Деякі науковці, зокрема Е. Ліванова, не розглядають внутрішню міграцію лише як «переміщення людей із сільської місцевості до міст і навпаки» [45]. На нашу думку, така точка зору є необґрунтованою і має бути доповнена класифікацією видів трудової міграції за напрямком переміщення, наприклад, місто-місто або село-

село, оскільки вона не охоплює переміщення між селами або між містами та містом.

М. Романюк вважає, що неможливо здійснювати класифікацію внутрішніх трудових міграцій на основі принципу легальності. На його думку, цей принцип доцільно застосовувати лише при розгляді зовнішніх трудових переміщень [14]. Подібну точку зору поділяють Е. Лібанова та О. Позняк [41].

Однак слід зазначити, що українське законодавство передбачає основу для виділення класифікаційних груп у загальному обсязі внутрішньої трудової міграції на основі того, чи є трудова міграція зареєстрованою, чи ні. За цим критерієм процес внутрішньої трудової міграції поділяється на зареєстровану та незареєстровану.

Поділ міграції на одноразову та багаторазову все ще не дуже поширений. Наприклад, С. Бондирева та Д. Колесов вважають, що повторна міграція, швидше за все, буде невдалою [63]. Це твердження має сенс, якщо ми говоримо про міграцію з метою зміни постійного місця проживання. Однак, якщо ми аналізуємо тимчасову трудову міграцію, навпаки, повторні міграції в іншу країну або регіон можуть бути індикатором того, чи задоволені мігранти своїми попередніми міграціями. Одноразові міграції можна визначити як «пілотні» міграції та «мостові» міграції (побудова міграційних мереж). Ці види мобільності призначені для оцінки потреби в трудовій мобільності з можливістю постійної, періодичної зміни місця роботи або місця проживання. З точки зору частоти та періодичності міграції можна розрізняти одноразову та повторювану (циклічну або періодичну) трудову міграцію.

Українська міграційна політика має велике значення для забезпечення соціальної та економічної стабільності у країні. Зокрема, внаслідок повномасштабної війни в Україні сталося значне міграційне переміщення населення. Лише протягом першого місяця виїхали 3,6 млн людей, а близько 6,5 млн людей покинули свої місця постійного проживання і переїхали в межах країни за оцінками Міжнародної організації з міграції [15]. Це створило величезні виклики в гуманітарній, соціальній та економічній сферах.

Міграційна політика України має спрямовуватися на створення сприятливих умов для мігрантів та внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх прав та свобод, а також на підтримку інтеграції в суспільство. Особлива увага має бути приділена підтримці людей, які стали жертвами конфлікту та вимушеної міграції.

1.2. Нормативно-правові основи регулювання внутрішніх міграційних процесів

Нормативно-правові основи регулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні базуються на ряді законодавчих актів, які визначають права, обов'язки та процедури відносно міграції осіб в межах країни. Декілька основних нормативно-правових актів, що регулюють внутрішні міграційні процеси в Україні, включають наступні:

Конституція України – основний закон України, який гарантує права та свободи громадян, включаючи право на свободу переміщення та вільний вибір місця проживання [12].

Основна роль державно-правового регулювання міграційними процесами належить Конституції України, яка закріплює важливі принципи та права щодо міграції. Конституція України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільний в'їзд і виїзд з країни.

Конституція також закріплює права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на законних підставах в Україні. Згідно зі ст. 26 Конституції, іноземці та особи без громадянства мають право користуватися тими самими правами і свободами, а також нести ті самі обов'язки, як громадяни України (за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України). Конституція також передбачає

можливість надання притулку іноземцям у порядку, встановленому законом.

Ці положення Конституції України визначають головні правові засади міграційної політики країни. Вони забезпечують розвиток правової бази щодо регулювання різноманітних внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів, відкривають широке правове поле для мігрантів в Україні та гарантують їхні права та свободи відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства.

Закон України «Про імміграцію» – основний закон, що регулює міграційні процеси в Україні. Він встановлює загальні правила щодо в'їзду, виїзду, проживання та працевлаштування іноземців та осіб без громадянства, а також регулює внутрішню міграцію в країні, включаючи переселення осіб в межах території України [32].

Важливим законодавчим актом, що безпосередньо впливає на розвиток міграційних процесів, став Закон України «Про громадянство» [25]. Цей закон:

- забезпечує право на українське громадянство всім без винятку жителям країни;
- є гарантією захисту некорінного населення від дискримінації та вимушеної еміграції;
- надав право на українське громадянство вихідцям з України, які з різних причин виїхали з її території, якщо вони не є громадянами інших держав і постійно проживають в Україні.

Закон України «Про соціальний захист населення від впливу соціальних факторів», який регулює питання соціального захисту осіб, включаючи мігрантів, шляхом встановлення механізмів надання соціальних послуг, допомоги та підтримки населення [40].

Поточний облік міграції здійснюють державні органи статистики, оперуючи інформацією про реєстрацію (у минулому – прописку/виписку) громадян шляхом обробки талонів статистичного обліку адресних листків прибуття/вибуття, що заповнюються в паспортних столах. Законодавчим підґрунтям введення реєстрації виступають такі документи: Закон України

«Про зовнішню трудову міграцію» від 5 листопада 2015 р. [112], Указ Президента України «Про запровадження реєстрації громадян як повідомляючої системи обліку населення» від 11 січня 2002 р. [161], Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Тимчасового Порядку реєстрації фізичних осіб за місцем проживання» від 16 січня 2003 р. [111] та Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 9 січня 2004 р. [118] (Див. Додадок В).

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», відповідно до якого статус біженця в Україні може отримати іноземець, який внаслідок обґрунтованих побоювань став жертвою переслідувань за ознаками раси, національності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, змушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави, внаслідок зазначених побоювань. Відповідно до Закону, статус біженця не надається, якщо іноземець прибув з держави, де він міг отримати притулок [23].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає правовий статус та захист прав внутрішньо переміщених осіб, включаючи їх права на житло, медичну допомогу, соціальний захист, освіту та працю [28].

У 2014 р. Україна вперше зіткнулася з питанням захисту своїх громадян, які постраждали внаслідок подій в Криму, Севастополі, та окремих районах Донецької та Луганської областей, і стала свідком найбільшого внутрішнього переміщення на території Європи з часів Другої світової війни. З 24 лютого 2022 р., внаслідок нападу Росії на Україну, понад 11 мільйонів українців були змушені переселитися в безпечніші області країни або виїхати за кордон [8]. З цим пов'язано потребу сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через усунення перешкод у реалізації їх прав та основних свобод, забезпечення повного доступу до адміністративних, соціальних, культурних

та інших послуг, а також створення умов для розвитку їх потенціалу та посилення спроможності в приймаючих територіальних громадах, є актуальним.

За останні роки, від 2014 р., було прийнято велику кількість спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються захисту внутрішньо переміщених осіб. В додаток до Закону України «Про внутрішньо переміщених осіб» [30] нормативно-правова база з питань захисту ВПО зростає, і ось перелік деяких законів:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII [27];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 р. № 505-VII [34];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 р. № 509-VII [36];

- Постанова Кабінету міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 8 липня 2016 р. № 365-VII [22];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20 березня 2022 р. №332-IX [39] тощо.

Внутрішньо переміщена особа зобов'язана виконувати обов'язки, визначені Конституцією та законами України. Разом із тим, внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами (ст.14 Закону України «Про забезпечення прав і

свобод внутрішньо переміщених осіб») [28].

Закон України «Про зайнятість населення», який регулює питання зайнятості населення, включаючи мігрантів, та встановлює правила щодо доступу до ринку праці, захисту прав праці, професійної підготовки та перепідготовки [31].

Ще одним важливим законодавчим актом, що стосується врегулювання міграції, є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Відповідно до цього Закону іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [38].

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави.

Закон України «Про місцеве самоврядування», що визначає правовий статус місцевих органів влади та встановлює їх компетенції, включаючи відповідальність за регулювання міграційних процесів на місцевому рівні [33].

Серед законів, які безпосередньо забезпечують врегулювання міграційних процесів, слід також назвати Закон України «Про порядок виїзду і в'їзду в Україну громадян України». Це Закон надає право вільного виїзду за кордон та повернення на батьківщину всім громадянам України, виключає будь-які обмеження прав громадян, які виїжджають за кордон на тимчасове або постійне проживання [37].

Також, разом з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [24], наразі в Україні встановлені обмеження на виїзд за

кордон для чоловіків, які мають військовий обов'язок або перебувають на військовій службі, зокрема військовозобов'язані особи, у зв'язку з загрозою національній безпеці країни. Законом України «Про державну службу військової служби за контрактом» [26] та Законом України «Про загальний військовий обов'язок та військову службу» [29], військовозобов'язані особи, які перебувають на військовій службі в Україні або мають військову повинність, можуть бути обмежені в праві на виїзд за кордон.

Зокрема, ст. 23 та 24 Закону «Про загальний військовий обов'язок та військову службу» [29] передбачає, що військовозобов'язані особи можуть бути обмежені в праві на виїзд за кордон у разі, коли це передбачено військовим законодавством України, зокрема в разі загрози національній безпеці, обороні або охороні державного кордону.

Такі обмеження можуть бути введені у вигляді заборони на виїзд за кордон, тимчасової зупинки виїзду, відмови від виїзду та інших заходів, передбачених військовим законодавством.

Деталі щодо обмежень виїзду за кордон військовозобов'язаних осіб визначаються відповідними нормами військового законодавства України, такими як Закон України «Про загальний військовий обов'язок та військову службу» [29], Закон України «Про національну безпеку України» [35] та інші законодавчі акти, які регулюють військові питання в країні.

Наказами та постановами Міністерства соціальної політики, МВС, Міністерства юстиції та інших органів влади встановлюються процедури, правила та вимоги щодо реєстрації мігрантів, видачі документів, соціальної підтримки та захисту прав мігрантів. Ці нормативно-правові акти визначають правовий статус мігрантів, регулюють процедури їх в'їзду, виїзду, проживання та працевлаштування в Україні, а також встановлюють правила соціального захисту, зайнятості та інші аспекти міграційних процесів. Вони мають на меті забезпечення ефективного регулювання міграції в межах країни, захист прав мігрантів, а також забезпечення сталого розвитку населення в різних регіонах України.

Зважаючи на те, що внутрішня трудова міграція тривалий час не досліджувалася належним чином, а процес трудової міграції не був керованим, ситуація особливо ускладнюється скороченням чисельності населення працездатного віку та необхідністю повного використання трудових резервів країни. Саме тому важливо досліджувати внутрішню трудову міграцію поряд з міжнародною міграцією. Частково проблему вивчення трудової міграції можна вирішити шляхом проведення вибіркових обстежень населення з питань зайнятості. Це пов'язано з тим, що вони дають можливість виявити зв'язки між міграцією між регіонами, демографічними характеристиками трудових мігрантів та галузевою структурою сфери використання праці трудових мігрантів. Збалансованість ринку праці можна оцінити, використовуючи дані про вакансії та кількість іноземних працівників на регіональному ринку праці.

Отже, нормативно-правове регулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні включає закони, розпорядження та постанови уряду, акти управління профільного міністерства – Міністерства соціальної політики України та інші підзаконні нормативні акти, що визначають загальні питання внутрішніх міграційних процесів в країні, встановлюють процедури, вимоги та правила соціального захисту мігрантів тощо.

Законодавче регулювання внутрішніх міграційних процесів є важливим і необхідним елементом державної політики, що забезпечує соціальний захист мігрантів, їх адаптацію та інтеграцію в новому місці проживання. Нормативно-правове поле повинно відповідати сучасним викликам та реаліям внутрішніх міграцій, враховувати права та інтереси мігрантів, а також допомагати у підтриманні соціальної стабільності та економічного розвитку країни.

Висновки до першого розділу

Аналіз досвіду вивчення процесу трудової міграції свідчить про певні відмінності в розумінні його сутності та основних характеристик. Передусім це пов'язано з міждисциплінарним підходом, оскільки трудова міграція є предметом досліджень як у галузі юриспруденції, політичних і правових наук, так і соціогуманітарних. Вивчення існуючих підходів до трактування поняття «трудова міграція» та систематизація наукових напрацювань у цій сфері дозволили уточнити зміст, орієнтований на соціологічну інтерпретацію цього поняття. Відповідно трудову міграцію слід визначати як просторово-часове, добровільне або вимушене/примусове, міжрегіональне та міжпоселенське переміщення особи/групи осіб у межах країни та за її межами, основною детермінантою якого є працевлаштування або пошук нового місця роботи, в результаті якого тимчасово змінюються соціокультурні, житлові, екологічні, природно-кліматичні та інші умови життя тимчасово (або назавжди) змінюються. Процес трудової міграції спричиняє кількісні та якісні зміни в соціальній структурі суспільства, а також соціально-статусних характеристиках працюючого населення, впливаючи на характер і масштаби соціально-економічного розвитку міст, регіонів, країн прибуття та вибуття трудових мігрантів.

На основі таких характеристик, як темпоральність, економічна мобільність, можливість перетину регіональних і національних кордонів, відстань і соціально-просторова спрямованість міграції, повторюваність і частота, форми організації та правовий статус трудових мігрантів, сформовано комплексну класифікаційну схему трудової міграції.

Нормативно-правове регулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні включає закони, розпорядження та постанови уряду, акти управління профільного міністерства – Міністерства соціальної політики України та інші підзаконні нормативні акти.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Динаміка внутрішньо міграційних процесів в Україні за 2014–2023 роки

Внутрішня міграція відображає рівень мобільності населення і залежить від різних факторів, таких як економічні умови, географічне розташування, кліматичні умови, культурні чинники та інші. Зміна місця проживання здебільшого не відбувається спонтанно, а визначається рядом факторів і обставин.

Починаючи з 2014 р., Україна стикається зі складною ситуацією, яка пов'язана з анексією Криму Росією, зовнішньою військовою агресією у Донецькій та Луганській областях, повномасштабним вторгненням Росії та окупацією українських земель. У цій ситуації тема внутрішньої міграції та вимушеного переселення стає особливо актуальною. Науковці не тільки аналізують статистику, але й шукають шляхи врегулювання та поліпшення цієї складної ситуації.

Динаміка внутрішньо міграційних процесів в Україні за період з 2014 по 2023 роки є складним і впливає на різні аспекти нашого суспільства. Завдяки політичній нестабільності, економічним труднощам та військовому конфлікту на сході країни та повномасштабним вторгненням Росією, багато людей були змушені залишити свої рідні міста та села і переселитися до інших регіонів України або навіть за її межі.

Протягом цього періоду спостерігалася інтенсивна міграція зі східних областей, таких як Луганська та Донецька, до інших частин країни, зокрема до центральних та західних областей. Це спричинилося не тільки втратами людського капіталу в східних регіонах, але й змінило демографічну структуру

приймаючих областей.

Також варто відзначити зменшення міграції з сільської місцевості до міст, оскільки розвиток сільського господарства та забезпечення робочими місцями у сільських районах стали одними з пріоритетних завдань влади. Проте, все ще існує потреба у залученні молоді до сільських громад, що було б важливим для забезпечення стабільного розвитку сільського господарства та збалансованого розподілу населення.

У загальних підсумках, динаміка внутрішньо міграційних процесів в Україні за останні десять років була впливована численними факторами, і вимагає подальшого огляду та розробки ефективних стратегій для забезпечення рівноваги та сталого розвитку нашої країни.

Відновлення нормального життя для людей, які були вимушені покинути свої домівки є важливим завданням для державних управлінців, уряду та всього українського суспільства. Одним зі шляхів досягнення цієї мети є забезпечення належних умов для переселенців, зокрема, шляхом забезпечення доступу до житла, роботи та медичних послуг.

Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати динаміку міграційних процесів в Україні за період з 2014 р. по 2023 р., виявити причини внутрішньої міграції та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів та наслідки цих процесів. Вирішення цих питань є надзвичайно важливим для держави та всього українського суспільства.

Для того, що б хоча б спробувати зрозуміти характер міграційних процесів, що відбуваються сьогодні в Україні, їх причини і наслідки, необхідно звернутися до міграційної статистики. Щоб відстежити розвиток тенденцій в динаміці, доцільно розглянути статистичні дані починаючи з 2014 р.

Події з листопада 2013 р. по лютий 2014 р. увійшли до історії України як Євромайдан або Революція Гідності. Протести розпочалися після того, як український уряд оголосив про призупинення курсу на євроінтеграцію. Ці події стали поштовхом для українсько-російської війни, анексії Криму, окупації Донецької та Луганської областей, а пізніше – повномасштабного

вторгнення Росії в Україну та окупації частини українських земель. Внутрішня міграція населення набула шалених обертів, оскільки мирні жителі змушені були залишати свої домівки в зоні бойових дій та окупованих проросійськими бойовиками територіях, щоб врятувати свої життя та життя своїх близьких. Люди, намагаючись зберегти життя, здійснюють переміщення в інші області України.

У 2014 р., за даними Державної служби статистики України, загальний обсяг внутрішньої міграції становив 542,5 тис. осіб (без урахування тимчасово окупованих територій) [8]. Проте, враховуючи складну ситуацію в країні, пов'язану з анексією Криму Росією, зовнішньою військовою агресією у Донецькій та Луганській областях, дані можуть бути уточнені.

Для зустрічі внутрішньо переміщених осіб на кордоні районів, де проводилася антитерористична операція, ДСНС України розгорнуло 7 транзитних пунктів. Ці пункти були розташовані у Донецькій області (в районі міст Красноармійськ, Волноваха та Маріуполь), Луганській області (в районі міст Сватове, Лисичанськ, Щастя) та Дніпропетровській області (с. Орли Покровського району) [11].

Протягом 2014 р. до цих транзитних пунктів звернулося понад 28 тис. осіб, яким надали необхідні умови розміщення, а за їх бажанням організували безоплатний вивіз та розселення у різних регіонах України. Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб була розміщена у Харківській (121 048 осіб), Донецькій (90 061 особа), Луганській (80 123 особи), Дніпропетровській (66 125 осіб), Запорізькій (54 628 осіб), Київській областях (28 613 осіб) та місті Київ (39 047 осіб) [8]. Зазначена статистика внутрішньої міграції не враховує тимчасово окуповану територію АР Крим і м. Севастополь, тому дані можуть бути уточнені.

На початку 2015 р. продовжили роботу лише два транзитні пункти: один у Донецькій області, в районі міста Красноармійськ, та другий у Луганській області, в районі міста Сватове [11].

Згідно з даними Державної служби статистики України, в 2015 р.

загальний обсяг внутрішньої міграції склав 533 278 осіб, не враховуючи вимушених переселенців з зони бойових дій. Проте, за даними Управління з координації гуманітарних питань при ООН, в березні 2015 року число внутрішньо переміщених осіб всередині України сягнуло 1,18 млн. осіб [8].

Станом на липень 2015 р., згідно з Регіональним представництвом ООН у справах біженців, на підконтрольній Україні території було зареєстровано вже 1,38 млн. переселенців з Донбасу та Криму [45].

На травень 2016 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, було зареєстровано 1,78 млн. внутрішньо переміщених осіб з Донбасу і Криму [10].

Варто зауважити, що проблема зі статистикою обліку переселенців полягає в тому, що не всі переселенці одразу реєструються в органах соціального захисту населення. Тому реальна кількість осіб, які перемістилися в межах країни, залишається невідомою та може бути вищою, ніж вказані цифри.

Згідно з інформацією структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, станом на грудень 2017 р. в Україні було зареєстровано 1,5 млн. переселенців з Донбасу і Криму, з урахуванням осіб, які тимчасово виїжджали з зони антитерористичної операції у межах Донецької та Луганської областей [9].

Отже, кількість переселенців значно знизилась починаючи з кінця 2016 р., що може свідчити про повернення деяких громадян на рідні землі. Це може бути пов'язано з проблемами, які виникають під час адаптації та соціально-економічної інтеграції, або з небажанням підтримувати статус переселеної особи та реєстрацію за місцем тимчасового перебування через втрату очікувань на значну допомогу від держави.

У період з 2014 р. по 2017 р. в Україні, окрім вимушених переселень через війну на сході країни, також спостерігалася внутрішня міграція населення з вираженим урбаністичним характером, що передбачало переміщення людей з

сільських місцевостей до міських. Цей процес може бути пов'язаний зі зміною економічної, соціальної та інфраструктурної ситуації в різних регіонах країни, де міські райони пропонують більше можливостей для зайнятості.

За даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, станом на жовтень 2018 р. в Україні було зареєстровано 1,5 млн. внутрішньо переміщених осіб [9].

Щодо урбанізації населення України, варто зазначити, що картина залишилася схожою на попередні роки. Це означає, що внутрішня міграція продовжувала мати урбаністичний характер, з переміщенням людей з сільських місцевостей до міських.

Одним з основних факторів, що сприяють цій тенденції, є наявність більш широких можливостей зайнятості у міських районах. Міста пропонують різноманітні галузі економіки, розвинену бізнес-інфраструктуру та вищий рівень розвитку, що приваблює людей з сільських територій, де часто обмежені можливості для зайнятості та особистого розвитку.

Тож, після 2017 р. кількість внутрішніх мігрантів в цілому стабілізувалася та тенденція йде на спад, але у 2020 р. спостерігалось певне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, у грудні 2019 р. було зареєстровано 1,43 млн. переселенців, у грудні 2020 р. – 1,46 млн., а в липні 2021 р. – 1,47 млн., що на 40 тисяч більше, ніж у 2019 р. [8]. Це збільшення кількості ВПО пов'язане з кризою COVID-19 та зростанням безробіття, оскільки багато осіб зареєструвалися як переселенці з метою отримання державної допомоги, незалежно від їхнього фактичного статусу переселенця.

Цей феномен можна пояснити тим, що внаслідок кризи багато людей шукали способи отримання додаткової підтримки від держави, і вони вирішили скористатися статусом переселенця для отримання соціальних пільг та допомоги. Однак, це не вказує на нові переселення або масові міграційні процеси, а скоріше є результатом суспільних та економічних обставин, що вплинули на поведінку окремих осіб.

24 лютого 2022 р., президент Російської Федерації В. Путін оголосив про «спеціальну воєнну операцію» з метою, як він стверджував, «демлітаризації та денацифікації України». Незабаром після цього, ракетні удари обрушилися на всю територію України, включаючи райони неподалік від Києва. Російські війська вторглися до України з боку Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, в'їжджаючи з Росії, Білорусії та тимчасово окупованого Криму.

У війні проти України також активну участь бере Білорусь. Вона наносить ракетні удари з прикордонних районів на територію України, а її бойова авіація здійснює вильоти для ведення ракетно-бомбових ударів. Також відбувається переміщення військ та їх забезпечення.

Ця війна є третім етапом російсько-українського конфлікту, який почався у 2014 р. Від початку війни 24 лютого 2022 р., близько 13 млн. українців були змушені залишити свої домівки. З них 4,9 млн. осіб залишилися в Україні, ставши внутрішньо переміщеними особами, за офіційними даними [8]. Ці люди змушені починати з нуля, шукати житло, забезпечувати освіту для своїх дітей і заробляти на прожиття.

Станом на 12 грудня 2022 р., на обліку внутрішньо переміщених осіб в Україні перебувало 4 893 079 осіб. З цієї загальної кількості, 1 093 821 особа – це діти, згідно з даними Державної служби статистики України [8]. Український уряд та міжнародна спільнота продовжують працювати над політиками та програмами для підтримки та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, з метою забезпечення їхнього благополуччя та післявоєнного відновлення.

Ще близько 6,5 млн, за оцінками Міжнародної організації з міграції, покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни.

На сьогоднішній день кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні становить близько 5 млн. осіб [8]. Проте, за неофіційними даними, уряд передбачає, що їх кількість може сягати навіть 7 мільйонів осіб. Це свідчить про серйозні наслідки війни та масштаб проблеми внутрішнього переселення в країні.

За оцінками на основі загальнонаціонального опитування МОМ, яке було проведене 9-16 березня 2022 року, з різних регіонів у межах України виїхала така кількість людей: 2 344 936 – схід, 1 936 839 – Київ та область, 1 302 022 – північ, 485 829 – південь, 220 243 – центр, 187 854 – захід.

З початку 2023 р. близько 2,2 мільйони українців перетнули кордон з сусідніми державами, шукаючи притулку та безпеки. Тим не менш, важливо зазначити, що до України також повернулися 1,7 мільйона людей [46]. Ці дані свідчать про динамічну ситуацію та зростання кількості переселенців, які шукають захист поза межами країни, а також про поступове повернення деяких громадян до своїх рідних домівок.

Ситуація внутрішнього переселення в Україні залишається складною і динамічною. Деякі громадяни набувають статусу внутрішньо переміщених осіб або примусово евакуюються з зони бойових дій, одночасно деякі люди знімаються з обліку ВПО. Це свідчить про постійні зміни в статусі та переміщенні людей всередині країни.

Ці важливі статистичні дані показують необхідність подальших зусиль уряду та міжнародної спільноти для надання підтримки та допомоги внутрішньо переміщеним особам, а також для створення умов для повернення миру та стабільності в Україні.

У зв'язку з військовою агресією РФ проти України ускладнено збирання статистичної інформації щодо результатів діяльності територіальних органів ДМС в окремих регіонах України. З лютого 2022 р., окрема інформація по тимчасово окупованим частинам територій Донецької, Запорізької, Луганської, та Херсонської областях не оновлювалась.

Зведемо отримані дані в таблицю, що дасть нам можливість здійснити короткий огляд кількості зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні з 2014 р. до 2023 р. (див. Табл. 2.1).

**Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні
з 2014 р. до 2023 р.**

Рік	Кількість зареєстрованих ВПО (офіційні дані)	Примітки
2014	0,5 млн.	Зміни в динаміці внутрішньої міграції через Революцію Гідності та конфлікт на сході
2015	1,38 млн.	Зростання внутрішньої міграції у зв'язку зі конфліктом на сході держави
2016	1,78 млн.	Зменшення інтенсивності внутрішньої міграції
2017	1,5 млн.	Стабілізація ситуації, безвізовий режим з ЄС
2018	1,5 млн.	Продовження стабілізації внутрішньої міграції
2019	1,43 млн.	Поступове зниження динаміки внутрішньої міграції
2020	1,46 млн.	Вплив пандемії COVID-19 на внутрішню міграцію
2021	1,47 млн.	Модераційний ріст внутрішньої міграції
2022	4,9 млн.	Зміни в динаміці пов'язані з агресивним військовим нападом Росії на Україну
2023	5 млн.	Продовження помірного росту внутрішньої міграції

Отже, зміни в динаміці сучасних міграційних процесів можуть мати негативні наслідки для нашої держави. Основні проблеми, які виникають, включають погіршення демографічної ситуації, втрату кваліфікованих працівників у деяких областях країни та надмірні припливи робочої сили в інших регіонах, що може призвести до зменшення темпів економічного зростання. У зв'язку з цим, наша держава повинна розробити ефективний механізм фінансової підтримки, медичного супроводу та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Це включає створення програм і проєктів, які надаватимуть фінансову допомогу та забезпечуватимуть доступ до необхідних медичних послуг та соціальної підтримки для переселенців. Крім того, важливо розглянути питання урбанізації міграційних процесів. Це означає розробку стратегії, спрямованої на адекватний розподіл населення та

ресурсів у різних регіонах країни. Необхідно забезпечити створення робочих місць, інфраструктури та доступу до освіти та здоров'я у регіонах з надмірним припливом мігрантів, щоб збалансувати розвиток та попит на ресурси.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, в сфері внутрішньої міграції жителів України було б не зайвим: розробити чітку процедуру для громадян України з окупованих територій на отримання статусу ВПО; сприяти мігрантам та ВПО у пошуку роботи та інтеграції в приймаючому регіоні; поліпшити умови їх проживання. Важливою передумовою успішної реалізації такої політики є встановлення миру і відновлення територіальної цілісності України. Отже, ці питання представляють перспективу подальших досліджень з даної проблематики.

Реалізація цих заходів сприятиме зменшенню негативних наслідків міграційних процесів, покращенню демографічної ситуації та забезпеченню стабільного економічного зростання. Ці заходи допоможуть зменшити негативні наслідки внутрішньої міграції і сприятимуть стабілізації ситуації в країні, створюючи сприятливі умови для розвитку і процвітання.

2.2. Аналіз діючої програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні та рекомендації щодо її удосконалення

Протягом періоду з 2014 р. до 2023 р. державним органам та органам місцевого самоврядування, зокрема Управлінню соціального захисту населення, Державній міграційній службі, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Державній службі зайнятості та іншим, було надано додаткові функції щодо реалізації політики стосовно внутрішньо переміщених осіб (ВПО)(Див.Додадок Г).

У цей період, в умовах надзвичайності, структурні підрозділи соціального захисту населення почали вести облік ВПО з метою надання їм матеріальної допомоги. Державна служба зайнятості надавала консультативні послуги

щодо працевлаштування ВПО, реєструвала безробітних та призначала допомогу з безробіття, а також забезпечувала підготовку та перепідготовку ВПО. Територіальні підрозділи Державної міграційної служби надавали допомогу у відновленні втрачених документів та інші послуги. Ці додаткові функції були спрямовані на поліпшення соціального захисту та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нових умовах. Державні органи та органи місцевого самоврядування виконували ці функції для забезпечення підтримки та допомоги ВПО у відновленні їхнього життя та забезпеченні необхідних послуг.

В Україні існує кілька програм та ініціатив, спрямованих на урегулювання внутрішніх міграційних процесів та соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Деякі з них включають:

1) Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, яка була схвалена Кабінетом Міністрів України 7 квітня 2023 р., спрямована на реагування на виклики масового переміщення населення, спричиненого агресією Російської Федерації. Ця стратегія передбачає державну підтримку внутрішньо переміщених осіб на всіх етапах, включаючи евакуацію, соціальну адаптацію на новому місці та повернення до місця постійного проживання. Основні напрями стратегії включають:

- реагування держави на виклики внутрішнього переміщення: Розробка механізмів та координація дій між державними органами для ефективного відповіді на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням населення;

- безпечна евакуація та гуманітарна допомога: Забезпечення безпечного пересування громадян з небезпечних районів, задоволення їхніх гуманітарних потреб та надання необхідної допомоги;

- адаптація на новому місці проживання: Підтримка соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання, забезпечення доступу до основних послуг, включаючи житло, охорону здоров'я, освіту та зайнятість;

- інтеграція та розвиток у приймаючих громадах: Створення умов для

інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громадах, включаючи підтримку підприємницької діяльності [59].

2) Програма «Оселя» – ініціатива спрямована на розвиток доступного житла в тому числі для осіб житло котрих розташоване в районі бойових дій або на тимчасово окупованій території, шляхом надання фінансової підтримки для будівництва, реконструкції та придбання житла, а також надання пільгових кредитів [18].

3) «Єднання заради дії» є дворічним проектом, який має на меті об'єднати внутрішньо переміщених осіб (ВПО), представників громади, уряду та ЗМІ для спільної роботи над розробкою місцевих та національних планів інтеграції ВПО та стабілізації ситуації в Україні. Основні завдання даного проекту включають розробку стратегій та планів дій для інтеграції ВПО, створення механізмів для забезпечення доступу до основних послуг, підтримку впровадження соціально-економічних програм, сприяння процесу самоврядування ВПО та їхньої активної участі в приймаючих громадах.

Загалом, проект «Єднання заради дії» є важливим кроком у реалізації стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення в Україні. Також, він відповідає на виклики, спричинені масовим переміщенням населення, яке було викликане повномасштабною агресією Російської Федерації. Проект ставить за мету забезпечення безпеки та гуманітарних потреб евакуйованих громадян і підтримку їх на різних етапах, включаючи адаптацію на новому місці проживання і підготовку до повернення до місця постійного проживання [19].

4) Програма «Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно-економічне життя держави» є важливою складовою Проекту Плану відновлення України. Її основна мета полягає в розв'язанні проблем, що виникають у зв'язку зі значним збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб та зміною структури населення в громадах, з яких вони виїжджають, а також в громадах, які їх приймають, у порівнянні з довоєнним періодом. Програма також ставить перед собою

завдання врегулювання ситуації щодо нової верстви суспільства, яка масово шукає тимчасовий захист у інших країнах з причин безпеки. Вона спрямована на забезпечення повернення цих громадян в Україну та їх подальшу інтеграцію в суспільно-економічне життя держави. Ця програма працюватиме на протязі трьох етапів з 2022 р. до 2032 р. та має на меті об'єднати зусилля уряду України з метою створення привабливих соціально-економічних та інфраструктурних умов, які сприятимуть поверненню та залишенню внутрішньо переміщених осіб в Україні [20].

Головні цілі та завдання даної програми включають:

- забезпечення громадян тимчасовим житлом та відновлення зруйнованого/пошкодженого житла шляхом взаємодії між різними секторами у рамках розвитку регіонів;

- забезпечення зайнятості осіб, які змінюють громаду проживання, з метою повернення їх до громад, з яких вони виїхали з причин війни та міркувань безпеки. Це досягається через міжсекторальну взаємодію в рамках економічної політики;

- надання соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам шляхом міжсекторальної співпраці в рамках соціальної політики;

- відновлення соціальної, освітньої, культурної, оздоровчої інфраструктури та послуг у громадах, що приймають внутрішньо переміщених осіб. Це досягається через міжсекторальну взаємодію в рамках розвитку регіонів, освіти, культури та спорту [20].

5) Програма «єВідновлення» є ініціативою, спрямованою на надання державної допомоги громадянам, чиє житло отримало незначні пошкодження внаслідок збройної агресії Росії. Програма стартувала з 10 травня 2023 р. і надає можливість отримати фінансову підтримку для відновлення пошкодженого житла. Хоча ця програма не є безпосередньо пов'язаною з внутрішньою міграцією, вона може мати вплив на внутрішньо переміщених осіб, які шукають допомогу у відновленні свого житла, щоб мати змогу повернутися додому [21]. Таким чином, програма «єВідновлення» може бути

важливим інструментом для внутрішньо переміщених осіб, які прагнуть повернутися до своїх домівок, надаючи їм допомогу у відновленні пошкодженого житла та сприяючи їхній реінтеграції у місця постійного проживання.

Уряд України реалізує комплексну програму з вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, незважаючи на складну ситуацію в країні та фінансову напругу. Була розроблена та задіяна відповідна нормативно-правова база з урахуванням особливостей державного регулювання міграційних процесів. Ці заходи мають на меті сприяти соціальній та економічній інтеграції ВПО, полегшенню їх життя та працевлаштуванню у нових умовах.

Роль інформаційного механізму державного регулювання міграційних процесів в Україні збільшилася. Рятувальники Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСУНС) відіграють важливу роль у наданні інформаційної та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Вони допомагають вирішувати соціально-побутові проблеми ВПО та розвантажують гуманітарну допомогу. Крім того, співробітники Служби порятунку та волонтери зустрічають громадян на вокзалах, координують дії щодо їх розселення, а також спільно з громадськими організаціями постійно відвідують родини, які тимчасово проживають в інших регіонах України. Проте, на місцевому рівні процес соціалізації внутрішньо переміщених осіб гальмується через недостатню фінансову самостійність регіонів та перевантаження соціальних служб. Це може ускладнювати здійснення всебічної підтримки та інтеграції ВПО на місцевому рівні [5].

В умовах збройного конфлікту виникає потреба у спеціальних функціях та процедурах, спрямованих на регулювання ситуації з внутрішнім переселенням. На регіональному або місцевому рівні починають функціонувати структури, що забезпечують реалізацію цих функцій. Це можуть бути відділи регулювання міграцій, відділи інтеграції або інші спеціалізовані підрозділи. Одночасно виникає необхідність координації дій між центральними та місцевими органами влади у питаннях регулювання міграційних процесів. Це означає, що національні органи влади повинні

спільно працювати з регіональними та місцевими органами для ефективного вирішення проблем міграції та інтеграції.

Особливості державного регулювання міграційних процесів в умовах конфлікту також передбачають формування інституціонального механізму на національному рівні. Цей механізм повинен враховувати особливості та потреби внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечувати координацію з регіональними та місцевими структурами.

У зв'язку з фінансовими обмеженнями та перевантаженням соціальних служб на місцевому рівні соціалізація внутрішньо переміщених осіб може затримуватися. Однак, національна влада здійснює комплексну програму для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, а нормативно-правова база в Україні розроблена з урахуванням специфіки державного регулювання міграційних процесів. Це свідчить про зростання ролі інформаційного механізму державного регулювання міграційних процесів в Україні [10].

Зміни в інституціональному механізмі державного регулювання міграційних процесів також сприяють посиленню ролі держави в цьому процесі. В контексті децентралізації державного управління зростає роль місцевих органів влади, які мають більші можливості прогнозування та прийняття рішень з урахуванням конкретних потреб внутрішньо переміщених осіб та розвитку регіонів, де вони оселяються.

Дієвий механізм взаємодії між органами влади і громадськими організаціями в реалізації політики щодо внутрішньо переміщених осіб також формується.

У зв'язку з теперішньою ситуацією у світі необхідні наступні дії для покращення міграційної політики України. Ось деякі можливі кроки, які можна розглянути для поліпшення ситуації:

- удосконалення онлайн-середовища для комунікації – удосконалення онлайн-середовища для комунікації є важливим кроком у поліпшенні доступу до інформації та забезпеченні ефективного зв'язку з населенням щодо питань міграції. Це дозволить зменшити наплив осіб до

фізичних установ і сприятиме зворотному зв'язку з населенням;

- оцінка чисельності повернутих осіб – проведення реальної оцінки та обліку осіб, які повернулися в регіони та по всій країні. Це допоможе визначити їхні потреби, професійну підготовку та склад, що сприятиме розробці ефективних рішень;

- забезпечення національної безпеки та можливості повернення – розробка та впровадження стратегій та політик, спрямованих на підвищення безпеки внутрішньої ситуації. Розвиток та модернізація Збройних Сил для забезпечення ефективного захисту національних кордонів та території. Захист критично важливої інформації, кібербезпека та боротьба з дезінформацією. Розробка та впровадження програм реабілітації та підтримки для внутрішніх мігрантів та осіб, які покинули країну через війну;

- розробка і зміцнення міжнародного співробітництва в галузі безпеки – посилення спроможностей України через співробітництво з міжнародними організаціями та країнами-партнерами. Залучення воєнно-політичної підтримки від країн-партнерів. Сприяння проведенню невідкладних міжнародних заходів для припинення бойових дій та виведення російських військ з території України, включаючи медіацію, дипломатичні переговори та активну участь у міжнародних форумах та організаціях. Надання військової підтримки, обмін досвідом, тренінги та посилення спроможностей Збройних Сил України;

- популяризація сімейних цінностей та розвиток інтересів сім'ї, дітей та молоді – розробка та проведення програм та заходів, спрямованих на підтримку сімейних цінностей, розвиток дітей та молоді. Це допоможе зберегти та підтримати родинні зв'язки та соціокультурні настрої;

- підвищення рівня освіти та професійної підготовки – розвиток освітніх програм та навчальних закладів, що сприятимуть підвищенню рівня освіти та професійної підготовки мігрантів. Це допоможе їм знайти кращі робочі місця та інтегруватися в суспільство.

Комплексне застосування цих заходів сприятиме поверненню внутрішніх

мігрантів та осіб, які покинули країну через війну, до їхніх домівок. Це може включати забезпечення безпеки, соціальної та економічної реінтеграції, а також розробку програм підтримки та реабілітації.

Окрім того, удосконалення міграційної політики потребує комплексного підходу та постійного оновлення відповідно до динамічної ситуації в країні та світі. Важливо забезпечити відкритий діалог з усіма зацікавленими сторонами, враховувати їхні думки та підтримувати постійний моніторинг ефективності заходів. Відповідно, здійснення цих кроків сприятиме покращенню міграційної політики України, забезпечить більш ефективне управління міграційними процесами, захист прав мігрантів та сприятиме сталому розвитку країни в цілому.

Отже, розглядаючи поточну програму з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні, було визначено декілька важливих державних проектів, які спрямовані на ефективне управління цими процесами та надання підтримки внутрішньо переміщеним особам.

Удосконалення програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні включає поліпшення координації, ефективне використання ресурсів та підвищення доступності та якості послуг для внутрішньо переміщених осіб. Це передбачає співпрацю між програмами, структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Удосконалення програми також передбачає забезпечення безпечного повернення внутрішньо переміщених осіб до їхніх рідних місць проживання. Це складне завдання через присутність окупанта та бойові дії. Для досягнення цієї мети Україна повинна використовувати різні інструменти, включаючи політичну, дипломатичну, економічну та військову стратегії.

Удосконалення програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні є важливим кроком для забезпечення підтримки та реабілітації внутрішньо переміщених осіб, а також створення сприятливих умов для їхнього повернення та інтеграції в суспільство. Це вимагає системного підходу, ефективного використання ресурсів та співпраці всіх

зацікавлених сторін. Таким чином, лише шляхом постійного вдосконалення програми та імплементації нових ініціатив можна досягти позитивних змін у сфері урегулювання внутрішніх міграційних процесів і забезпечити краще майбутнє для внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до другого розділу

Суспільно-політична та фінансово-економічна криза в нашій країні призвела до появи нової п'ятої хвилі міграції, яка відрізняється від попередніх чотирьох хвиль поєднанням соціально-економічних та політичних детермінант. Цей етап розвитку трудової міграції характеризується зменшенням обсягів зовнішньої міграції та збільшенням внутрішньої міграції, що зумовлено зовнішніми об'єктивними факторами.

Тенденції трудової міграції в південних регіонах України характеризуються внутрішньою відцентровою міграцією та посиленням процесів урбанізації. Обласні центри, за винятком курортів та рекреаційних центрів, населені постійним припливом людей з інших міст та сільських населених пунктів. Як і сільська місцевість, малі міста втрачають багато молоді, переважно студентів, і в них переважають трудові мігранти, які переїжджають до великих міст у пошуках нового, кращого життя.

З іншого боку, існують також ротаційні та вимушені трудові мігранти, зумовлені анексією Автономної Республіки Крим та подіями в зоні АТО, повномасштабним вторгненням Росії. Не можна виключати існування комерційних і транзитних мігрантів через географічну близькість до кордону та добре розвинену транспортну інфраструктуру. Сучасні тенденції трудової міграції є досить негативними, і для того, щоб мінімізувати втрати мігрантів, необхідно, в першу чергу, створити сприятливі умови для розвитку малого та середнього бізнесу, сприяти державі у вирішенні житлових проблем, особливо для молоді, створювати нові робочі місця та підвищувати рівень життя населення.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

3.1. Міграційні наміри, соціально-психологічні характеристики та соціопросторова спрямованість внутрішніх мігрантів

В Україні сьогодні існують не лише суперечності в офіційному дискурсі щодо проблем та перспектив трудової міграції, але й відсутня чітка логічна схема побудови мереж та структур соціальної підтримки трудових мігрантів з боку державних та недержавних служб та організацій. Більшість досліджень вітчизняних науковців присвячено структурним особливостям трудової міграції та її соціально-економічним наслідкам. Значна увага приділяється таким питанням, як конкуренція між мігрантами та місцевими жителями, вплив безробіття на рівень заробітної плати, залежність економіки від донорської робочої сили, а також питанням безпеки та ризикам, пов'язаним з постійним зростанням кількості трудових мігрантів. Також цікавим є аналіз комплексних культурних ресурсів місцевих громадських служб для підтримки трудових мігрантів та механізмів, за допомогою яких трудові мігранти адаптуються до місцевого приймаючого суспільства.

На думку Т. Юдіної, соціологічна теорія міграції забезпечує комплексне і порівняльне вивчення предмета, враховуючи його багатопредметність, і являє собою складну внутрішню структуру, знання, в якому існують різні рівні, напрямки і тенденції. Отримання базових даних про стан процесів трудової міграції в конкретному часі та просторі зазвичай здійснюється за допомогою методів опитування. Інформація про початковий стан процесу трудової міграції може бути отримана з документальних матеріалів у поєднанні з експертними оцінками та формальними інтерв'ю зі свідками, включаючи опитування населення щодо мотивацій, установок, очікувань та прагнень. Для вивчення адаптації трудових мігрантів до нових соціальних умов життя варто

використовувати м'які методи збору інформації - етнографічні описи життєвих шляхів, методи усної історії тощо.

Незважаючи на унікальний і цікавий соціально-економічний досвід внутрішньої та зовнішньої міграції на півдні України, детальних досліджень трудової міграції в регіоні досі не проводилося. Оскільки виміряти дані про трудову міграцію на мікрорівні досить складно, дане дослідження проводилося серед домогосподарств регіону методом особистого інтерв'ю з використанням репрезентативної вибірки (за місцем проживання, віком респондентів та статтю). Завдяки оцінці думок міських жителів та потенційних/фактичних трудових мігрантів, отриманих від них, стало можливим комплексне дослідження явища трудової міграції.

З метою визначення ситуації та особливостей тенденцій трудової міграції в південних регіонах України у березні-квітні 2023 р. та жовтні-листопаді 2023 р. автором було проведено двоетапне соціологічне дослідження. Метою першого етапу дослідження було оцінити загальну ситуацію на ринку праці, зміст міграційних намірів та рівень усвідомлення наслідків трудової міграції для соціально-економічного розвитку регіону. Другий етап дослідження був повторним, поглибленим, спрямованим на виявлення динаміки трудової міграції на Півдні та оцінку кількісних і якісних змін у трудових міграційних намірах населення в контексті політичних і соціально-економічних загроз.

становлять результати: опитувань жителів обласних міст (2023 р. – n = 407, вибірки двошаблеві: кластерна – кластерами виступали міста-обласні центри; цілеспрямована, квотна – відбір респондентів за місцем їх проживання, віком і статтю); біографічного напівструктурованого інтерв'ю внутрішніх трудових мігрантів (2023 р., n = 50, вибірка з використання методу «снігового кому»); а також дані вторинного аналізу результатів статистичних досліджень і вибірових обстежень домогосподарств (2014–2023 рр.), проведених Державною міграційною службою України, Державним комітетом статистики, Міжнародною організацією з міграції.

Перший та другий етапи дослідження проводилися серед дорослого

населення віком 18-75 років в обласних центрах Півдня України (Одеса, Миколаїв та Херсон) (див. Додаток А).

У першому опитуванні було опитано 450 респондентів та опрацьовано 407 анкети (48 анкет було відхилено через помилки в заповненні, зокрема відсутність відповідей на важливі для дослідження питання). Опитування проводилося за допомогою сервісів Google Form, із використанням методу напівструктурованого анкетування за місцем проживання або за місцем переселення респондентів.

Аналіз результатів першого етапу опитування дозволив зробити висновки про зайнятість населення на ринку праці. Ця зайнятість є, з одного боку, важливою характеристикою місцевої економіки та параметром рівня життя населення, а з іншого - визначає соціально-економічний розвиток регіону.

Таблиця 3.1

**Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті за
Вашою кваліфікацією та з достатнім заробітком?**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	7,3	1,8	9,0	4,5
Важко	81,8	92,4	76,1	86,8
Важко відповісти	10,9	5,8	14,9	8,8

Щодо ймовірності знайти роботу в місті, більшість респондентів зазначили, що досить складно знайти роботу з кваліфікацією та достатньою заробітною платою (86,8%). (Див. табл. 3.1) Дещо легше знайти роботу без кваліфікації, але з бажаною зарплатою (22,2%) (Див. табл. 3.3) та кваліфіковану, але недостатньо оплачувану (22,8%). (Див. табл. 3.2) Знайти будь-яку роботу респонденти вважають найлегшою (50,5%). (Див. табл. 3.4) Водночас трохи менше п'ятої частини опитаних взагалі не переймаються проблемою пошуку роботи, оскільки не відповіли на запитання з цього приводу.

Таблиця 3.2

**Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті за
Вашою кваліфікацією та без достатнього заробітку?**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	16,4	19,3	41,8	22,2
Важко	62,7	61,0	43,3	58,5
Важко відповісти	20,9	19,7	14,9	19,2

Таблиця 3.3

**Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти роботу у Вашому місті з
достатнім заробітком, але не за кваліфікацією?**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	26,4	19,7	26,9	22,8
Важко	58,2	64,1	56,7	61,2
Важко відповісти	15,5	16,1	16,4	16,0

Таблиця 3.4

**Як Ви вважаєте, наскільки важко знайти будь-яку роботу у Вашому
місті?**

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Легко	42,7	52,0	58,2	50,5
Важко	39,1	35,9	23,9	34,8
Важко відповісти	18,2	12,1	17,9	14,8

Такі відповіді свідчать про незбалансованість сформованої за останнє десятиліття структури розвитку людських ресурсів та збереження застарілих структур зайнятості, які не лише перешкоджають адаптації до інноваційних змін на ринку праці країни, а й суттєво ускладнюють його функціонування. Наростання кризових явищ у регіоні та в економіці країни в цілому призвело до стрімкого спаду виробництва, поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці через скорочення попиту та збільшення труднощів у працевлаштуванні. Це значно полегшило для опитаних пошук будь-якої роботи, іноді навіть тимчасової, навіть якщо вони не мають відповідної кваліфікації, як фізичної, так і розумової.

Дійсно, коли більшість молодих людей закінчують університет і стикаються з проблемою пошуку роботи, вони незабаром розуміють, що вони,

так би мовити, непотрібні суспільству. Більшість молодих людей, які не можуть конкурувати зі старшим поколінням, опиняються на нерегульованому, як правило, тіньовому ринку праці або поповнюють ряди трудових мігрантів.

Таблиця 3.5

Чи відповідає характер Вашої теперішньої роботи Вашому професійно-освітньому рівню?

	%	% від числа працюючих
Так	26,8	38,6
Ні	31,3	45,2
Важко відповісти	11,4	16,2
Зараз не працюю	30,8	—

Таблиця 3.6

Чи звертались Ви коли-небудь по допомогу в пошуку роботи до наступних установ?

	Так, звертався і отримав допомогу	Так, звертався, але не отримав допомоги	Ні, не звертався
Державного центру зайнятості	15,8	16,0	68,3
Недержавної кадрової агенції	9,0	8,8	82,3

Існуючі проблеми на ринку праці відображаються також у наступних тенденціях. Тобто відповідність між професійно-освітнім рівнем респондентів та характером їхньої роботи. Так, було виявлено, що понад 1/3 (38,6%) працюючих мають роботу за фахом, тоді як решта респондентів або мають роботу не за фахом, або не впевнені, чи відповідає їхня робота їхньому фаху (див. табл. 3.5).

Три чверті респондентів ніколи не зверталися за допомогою у працевлаштуванні до жодного агентства зайнятості, а половина з тих, хто звертався до державних центрів зайнятості або недержавних агентств зайнятості, ніколи не отримували кваліфікованої допомоги у вирішенні своїх проблем (див. табл. 3.5). Безробіття є болючою проблемою для багатьох людей, і через те, що вони не розуміють належним чином соціального статусу безробітних та відчувають сором і дискомфорт від того, що належать до такої соціальної групи, вони не звертаються до різних агентств з працевлаштування,

як державних, так і недержавних, і не дуже афішують їхню діяльність. До речі, за даними Державного комітету статистики за період 2011-2015 рр., менше 20% офіційно зареєстрованих безробітних звертаються за допомогою у працевлаштуванні до регіональних центрів Державної служби зайнятості, і лише 40% з тих, хто отримує допомогу від цієї служби, працевлаштовуються [14; 15; 16].

Крім того, поточна ситуація на національному ринку праці характеризується прихованою сезонністю (зростання безробіття в непікові періоди, характерне для окремих галузей, таких як сільське господарство, цукрова, м'ясна та молочна промисловість), аграрним характером (частина працездатного населення зайнята неповний робочий день через розорення малих фермерських господарств та скорочення тижневої тривалості робочого часу на підприємствах, що також є характерним явищем для півдня України) та застійне безробіття (частина працездатного населення, що не має постійної роботи, перебуває в неформальній зайнятості, в тому числі через транзитну та комерційну трудову міграцію).

Оцінюючи наміри населення регіону мігрувати, 33,4% мають такий намір. Звісно, найбільш впевненою є молодь - 70,9% з них прагнуть до трудової міграції. Однак бажання поповнити ряди мігрантів відроджується у віці 50-59 років (59,4%), коли їхні діти виростають, закінчують основну роботу і виходять на пенсію, а вони отримують певну свободу (див. Рис. 3.1).

Таблиця 3.7

Чи погодилися би Ви особисто чи члени Вашої родини переїхати зі свого населеного пункту з метою тимчасового працевлаштування?

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Так, безумовно	9,4	10,2	4,5	9,0
Скоріше так	19,8	24,1	34,2	24,4
Безумовно ні	47,0	49,4	46,9	49,7
Скоріше ні	12,4	11,7	11,7	11,8
Важко сказати	5,4	4,6	2,7	4,5

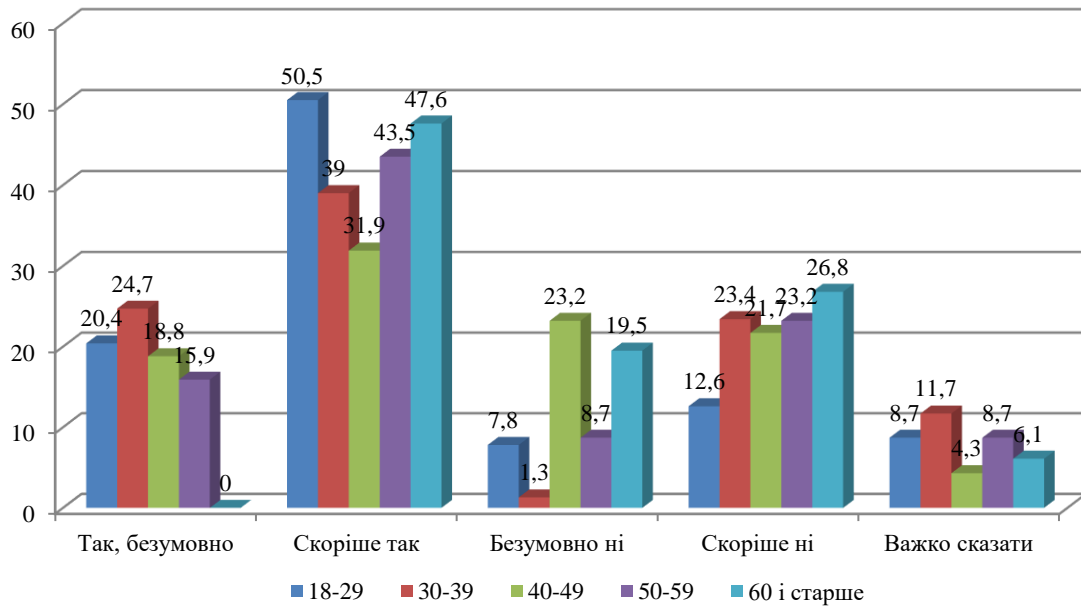

Рис. 3.1. Міграційні наміри населення (розподіл за віком, %)

Серед причин, які мотивували зміну постійного місця проживання або місця роботи, більшість респондентів (68,5%) зазначили, що хотіли покращити своє економічне становище або житлові умови, а також потребували пошуку роботи (23,2%). Майже половина (49,0%) міграційно орієнтованих респондентів хоча б раз у житті змінювали місце проживання, щоб влаштуватися на нову роботу. Кількість тих, хто мав досвід повторної трудової міграції, становить дві третини від тих, хто здійснював такий переїзд (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Скільки разів Ви особисто виїжджали за межі Вашого населеного пункту з метою пошуку й працевлаштування на нову роботу?
(% числа опитаних, в дужках % від числа мігрантів)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
Жодного разу	53,6	50,2	49,3	51,0
1 раз	9,1 (19,61)	12,1 (24,3)	17,9 (35,31)	12,2
2 рази	9,1 (19,61)	11,2 (22,49)	9,0 (17,75)	10,2
3 рази	2,7 (5,82)	3,1 (6,22)	3,0 (5,92)	3,0
Більше ніж 3 рази	25,5 (54,96)	23,3 (46,79)	20,9 (41,22)	23,5

Визначаючи соціопросторову спрямованість переміщень, зазначимо, що більша частина (44,2 %) трудових мігрантів має наміри виїхати за межі

України. Число внутрішніх мігрантів вдвічі менше, ніж зовнішніх, і становить 23,5 % (див. табл. 3.9).

Безперечно, робота за кордоном приваблює наших співвітчизників передусім порівняно високою оплатою праці, але особливо гострим залишається питання їх нормативно-правової, соціальної захищеності за межами нашої країни.

Таблиця 3.9

Якби Ви мали наміри виїхати з Вашого населеного пункту й вирушити на пошуки нового робочого місця, то куди саме?
(% від числа мігрантів)

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
До іншого регіону України	22,7	26,5	14,9	23,5
Країна, що є членом Європейського Союзу	23,6	18,4	26,9	21,2
За кордон	26,4	25,6	13,4	23,8
Ще не знаю куди	12,7	17,5	23,9	17,2
Важко сказати	14,5	12,1	16,4	13,5
Інше	0	0	4,5	0,8

Високий рівень напруженості в суспільстві формує уявлення людей про життєві перспективи. Це своєрідний соціально-психологічний компас, який спрямовує життєві шляхи людей і є дієвим стимулом для творення та реалізації суспільного та особистого життя. Розмірковуючи про свої життєві плани на найближчі десять років, більшість респондентів хочуть жити спокійно (16,1%), дбати про добробут і благополуччя своєї сім'ї (14,3%), заробляти більше грошей (13,6%), жити і насолоджуватися життям (13,6%). Молодь мріє мати власну сім'ю, завершити освіту та отримати постійну роботу, люди зрілого віку - заробляти більше грошей та дбати про добробут і благополуччя своєї сім'ї, а люди старшого віку - жити спокійно та насолоджуватися життям (див. табл. 3.10).

Пріоритети членів громади щодо майбутнього також дещо відрізняються за статтю. Наприклад, жінки більше, ніж чоловіки, прагнуть здобувати подальшу освіту та кваліфікацію, тоді як чоловіки хочуть заробляти більше грошей і реалізувати свої мрії.

Таблиця 3.10

Якщо говорити про Ваші плани на майбутнє, що з наступного Ви прагнете реалізувати в найближчі 10 років?

	18–29 років	30–39 років	40–49 років	50–59 років	60 років і старше
Продовжити навчання, підвищити кваліфікацію	10,6	1,9	2,3	2,9	0,7
Більше мандрувати, дізнаватися про інші країни	11	12,3	6,9	7,1	6,6
Виїхати з міста, країни	8,3	6,6	6,3	7,6	2,2
Жити спокійним життям	6,4	12,3	19,5	20	31,4
Створити власну сім'ю	19,3	2,8	1,1	1,8	0,7
Реалізувати заповітну мрію	5,7	9	5,2	5,9	7,3
Отримати хорошу постійну роботу	13,6	10,4	9,2	5,3	2,9
Дбати про добробут і благополуччя власної родини	7,2	17	16,7	17,6	16,8
Заробляти більше грошей	9,8	17	21,3	12,4	7,3
Жити і отримувати задоволення від життя	8	10,8	11,5	19,4	24,1

Основними напрямками економічного розвитку регіону респонденти вважають розвиток промисловості (18,5%), розвиток комунальної інфраструктури (14,6%), розвиток малого та середнього бізнесу (12,9%), впровадження медичних інновацій (10,0%), а також підготовку та перепідготовку кадрів (9,6%). На жаль, на думку респондентів, найменш важливими сферами є розвиток наукових досліджень і розробок (3,0%) та розвиток фізичної культури і спорту (1,8%).

Таблиця 3.11

Як зміняться умови життя людини після здійснення нею переїзду?

	Значно погіршаться	Трохи погіршаться	Залишаться такими самими	Трохи поліпшаться	Значно поліпшаться
Матеріальні умови життя сім'ї	8,8	22,8	16,5	45,0	7,0
Медичне обслуговування	6,2	23,2	41,2	25,0	4,2
Умови відпочинку	6,0	8,8	49,2	27,8	8,2
Умови організації дозвілля	5,8	12,2	47,8	25,2	9,0
Можливість отримання достовірної інформації про те, що відбувається в країні	7,2	14,5	57,8	15,5	5,0

Умови виховання дітей	7,0	13,2	46,2	23,2	10,2
Можливість вільно висловлювати власні політичні думки	6,5	16,0	61,5	11,2	4,8
Можливість брати участь у культурному житті	5,5	8,2	47,2	26,8	12,2
Екологічна ситуація	11,8	10,5	49,2	20,8	7,8
Захищеність від свавілля влади	12,0	13,8	57,2	10,8	6,2
Гарантії зайнятості, забезпечення роботою	11,5	15,2	31,5	30,8	11,0
Особиста безпека	10,8	19,2	47,2	15,0	7,8

Оцінюючи характер і масштаби наслідків трудової міграції, респонденти відзначили, що позитивні наслідки міграції є значними. А саме, 52,0% респондентів покращили матеріальні умови життя своєї сім'ї, 33,4% покращили умови для догляду за дітьми та 41,8% отримали гарантії зайнятості та збереження робочого місця (див. табл. 3.11). Однак чи можуть респонденти, які не мають ані наміру, ані можливості мігрувати на заробітки, об'єктивно оцінити рівень і полярність міграційних ефектів? Крім того, запитання не торкається політичних, правових, демографічних, культурних, освітніх, морально-психологічних наслідків трудової міграції для конкретних трудових мігрантів та їхніх сімей, обмежуючи респондентів оцінкою лише економічних та соціальних наслідків трудової міграції.

У питанні адаптації трудових мігрантів до нових соціальних умов більшість респондентів вважають, що переміщені особи в першу чергу потребують вирішення проблем, пов'язаних з працевлаштуванням та забезпеченням житлом (див. табл. 3.12). Фактично, вони не розглядають трудову міграцію як підготовлену та організовану міграцію.

Таблиця 3.12

На Вашу думку, з проблемами у якій сфері можуть зіштовхнутися люди при зміні місця роботи й проживання?

	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Разом
У сфері житла	42,7	45,3	59,7	47,0
З пошуком роботи	41,8	42,6	32,8	40,8
У сфері навчання	7,3	4,9	1,5	5,0

У сфері медичного обслуговування	4,5	2,7		2,8
У сфері забезпечення	0,9	2,7	3,0	2,2
У законодавчій сфері (порушення прав особистості)	2,7	1,8	3,0	2,2

Таким чином, більшості мешканців області бракує інформації про трудову міграцію для того, щоб повною мірою оцінити наслідки трудової міграції. Отримані узагальнення узгоджуються з тенденціями процесу трудової міграції в регіоні в цей період.

Цікавим є той факт, що соціально-просторова орієнтація мігрантів суттєво змінилася: якщо на початку 2023 році 23,5% мешканців області були орієнтовані на внутрішню міграцію, то наприкінці 2023 року більшість трудових міграцій (76,9%) були в межах області або внутрішніми, причому на внутрішню міграцію припадало лише 8,3% виїздів з місця поселення значно переважає зовнішню міграцію, на яку припадає лише 8,3%. Таким чином, жителі Одеси більш схильні до внутрішньо-регіональної мобільності, ніж жителі Миколаєва та Херсона.

3.2. Оцінка внутрішніх переміщень та пропозиції щодо удосконалення регіональної міграційної політики

У соціально-економічних умовах сьогодення для успішного розвитку регіональної економіки, а також отримання позитивного ефекту від міграції трудових ресурсів необхідна правильна, багатоаспектна, збалансована міграційна політика держави, адже саме внутрішня трудова міграція виконує важливу функцію стабілізації національного ринку праці, зниження соціальної напруги, підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

Актуальність другого етапу дослідження, що проводилося в жовтні-листопаді 2023 р., аргументується посиленням трудовіграційних тенденцій

на Півдні України у зв'язку зі змінами масштабів території економічного району й активізацією міграційної політики України, особливо по відношенню до внутрішніх вимушених мігрантів та біженців. Незважаючи на наявні покращення й ефективні заходи, що запроваджуються в міграційній політиці, більшість проблем, скажімо, невирішеність питання нелегальної міграції, корумповані складові регулятивних процесів трудових переміщень, недостатня інформованість як самих трудових мігрантів, роботодавців, так і населення в цілому, проблеми соціальної захищеності, адаптації й інтеграції до регіональних соціумів тощо, до сьогодні залишаються невирішеними. Дослідження групи експертів методом структурованого анкетного поштового он-лайн опитування мало на меті визначення ступеня й шляхів впливу з боку влади на тенденції трудові міграційних процесів у регіоні, а також з'ясування пріоритетних шляхів реалізації регіональної міграційної політики.

Цей етап дослідження носив характер розвідувального, зважаючи на відсутність конкретних даних щодо об'єму генеральної сукупності (з одного боку, кількості співробітників територіальних підрозділів Державної міграційної служби, фахівців Головного управління статистики в областях, обласних центрів зайнятості, з іншого – роботодавців та лідерів некомерційних організацій, які не мають офіційного статусу соціальної служби, однак надають послуги з питань трудової міграції, а також даних щодо їх розподілу за соціально значущими характеристиками – статтю, віком, кваліфікацією, місцем і стажем роботи тощо). Метою даного етапу емпіричного соціологічного дослідження стало отримання загальних відомостей про трудові міграційні процеси на Півдні України, апробація інструментарію та методики для подальшого більш масштабного вивчення подібного роду проблемних питань.

Серед бланків анкет, повернутих на електронну пошту, було відібрано 50 інструментарії, заповнених внутрішньо переміщеними особами (ВПО) (див. Додаток Б) проводилось за допомогою телефонного експрес-опитування, із використанням методу напівструктурованого анкетування, що дозволило

уникнути незручностей, пов'язаних з розповсюдженням інструментарію, відсутності обмежень респондентів у часі роботи з інструментарієм й забезпечило стандартизацію при опрацюванні даних. Інтерв'ю проводили анонімно. Перед початком інтерв'ю респондентів просили надати згоду на його проведення. Інтерв'юери використовували структурований опитувальник і метод автоматизованого телефонного опитування (САТІ), щоб записувати результати безпосередньо в програму введення даних.

Для цілей цього звіту ВПО визначаються як особи, які: а) фактично перебувають за межами свого постійного місця проживання; б) повідомили, що причиною їхнього переміщення є війна, що триває. У таблиці нижче показано частку ВПО за регіонами походження та за регіонами міграції. Однак дані на рівні держави є індикативними, а вибірка в цьому дослідженні є репрезентативною для макрорегіону.

Таблиця.3.13

Топ-5 областей походження ВПО

Топ-5 областей походження ВПО	% ВПО
Харківська область	27%
Донецька область	19%
Запорізька область	13%
Херсонська область	10%
Луганська область	8%
Інші області	23%

Таблиця.3.14

Топ-5 областей переміщення ВПО

Топ-5 областей переміщення ВПО	% ВПО
Дніпропетровська область	15%
Харківська область	14%
Місто Київ	9%

Київська область	8%
Одеська область	7%
Інші області	47%

На макрорегіональному рівні більшість внутрішньо переміщених осіб зі сходу України переїхали в інші регіони в межах східних областей. Як видно з обласних показників, Харківська область є основною областю як для міграції, так і для переміщення зі сходу України. Те саме можна сказати і про південь України, і варто зазначити, що серед тих, хто не мігрував за кордон, міграція в інші місця в межах цього макрорегіону є найвищою.

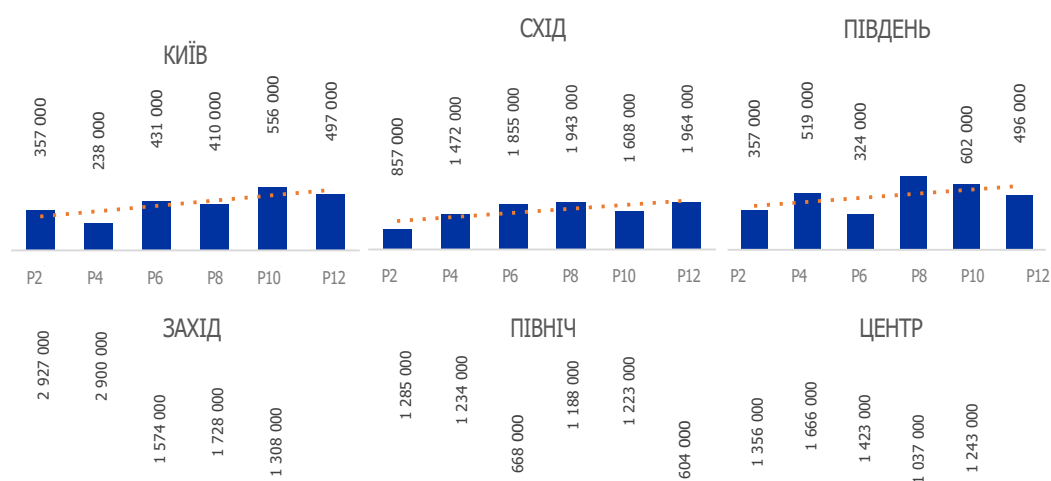

Рис. 3.2. Матриця відстежень переміщення українців

Більшість ВПО походять зі сходу України (70% порівняно з 68%). Частка ВПО з півдня зменшилася з 19% до 14%. Кількість внутрішньо переміщених осіб з Києва, Західної України та Півночі залишилася незмінною.

Збільшилася частка ВПО, переміщених до східної України (37%). Дані свідчать про поступове зменшення частки ВПО, переміщених до Західної України (16%) та Центральної України (17%). Кількість внутрішньо переміщених осіб у Києві, Західній та Північній Україні залишилася незмінною.

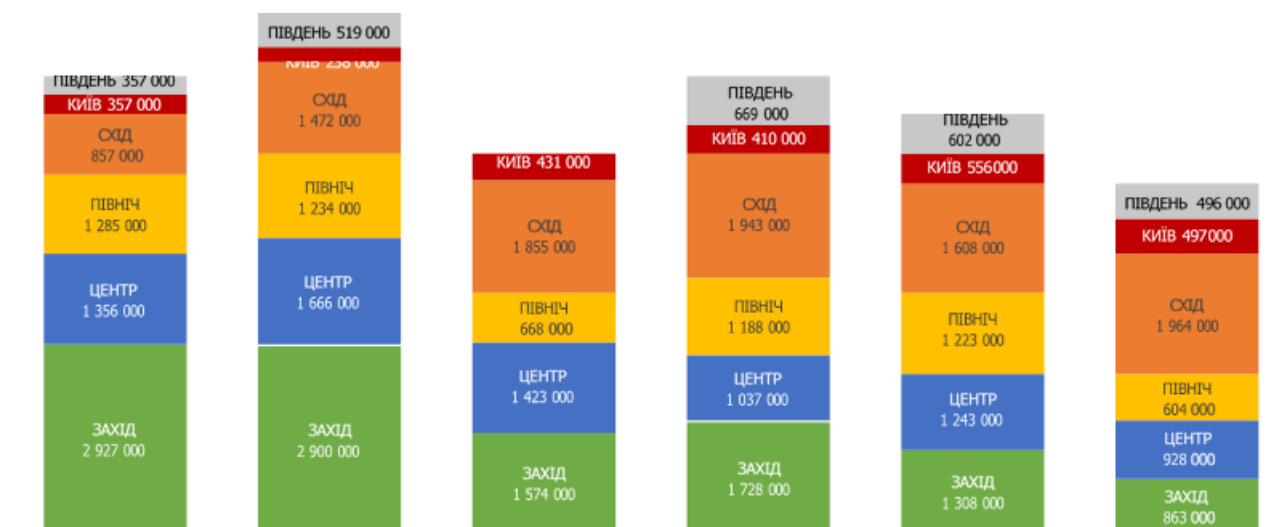

Рис. 3.3 Матриця відстежень переміщення українців

79% респондентів проживають у домогосподарствах, де є лише внутрішньо переміщені особи, а 21% – у змішаних домогосподарствах, члени яких не були переміщені внаслідок війни після 24 лютого 2022 р.

Таблиця 3.15

Кількість ВПО

% ВПО	Усього	Чоловіки	Жінки
Немовлята (до 1 р.)*	42 000	19 000	23 000
Діти до 5 р. (крім. дітей до 1 р.)*	284 000	132 000	152 000
Діти 5–17 р.	1 094 000	506 000	588 000
Дорослі 18–59 р.	3 072 000	1 357 000	1 715 000
Літні (60+)	860 000	380 000	480 000
Усього	5 352 000	2 394 000	2 958 000

Оскільки більшість ВПО були переміщені протягом тривалого періоду часу, пріоритетними потребами є гроші (фінансова допомога) – 75%.

Усім респондентам було поставлено запитання, чи потребують вони допомоги в кожній з наступних категорій, потреби різняться залежно від ситуації та статусу переміщення. Наприклад, внутрішньо переміщені особи мають вищі потреби в опалювальному обладнанні, ніж непереміщені особи або репатріанти.

Незважаючи на поширену потребу у фінансовій допомозі, серед усіх груп ВПО жінки-ВПО також частіше потребують одягу та інших

непродовольчих товарів, ліків та медичної допомоги.

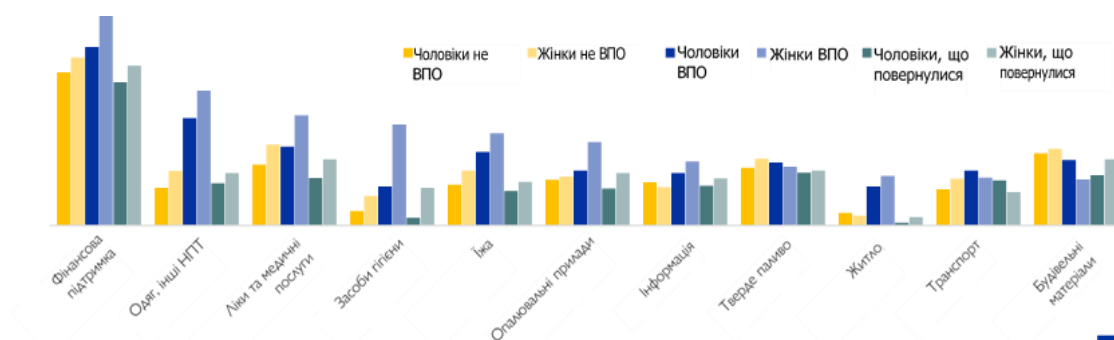

Рис. 3.4. Матриця відстежень переміщення українців

Війна суттєво вплинула на джерела доходів внутрішньо переміщених осіб. Респондентів запитували про основне джерело доходу домогосподарства після переїзду з постійного місця проживання. Лише 30% ВПО повідомили, що основним джерелом їхнього доходу є заробітна плата, тоді як 24% повідомили, що основним джерелом доходу є соціальні виплати ВПО. Серед переселенців частка тих, хто покладається на регулярну заробітну плату, становила 45%. Чоловіки-ВПО частіше, ніж жінки-ВПО, зазначали, що основним джерелом їхнього доходу є регулярна заробітна плата (38% і 25% відповідно). Більша частка жінок повідомила, що їхнім основним джерелом доходу домогосподарства є щомісячна допомога ВПО.

Варто зазначити, що доходи домогосподарств переміщених осіб в середньому вищі, ніж у непереміщених осіб (14 489 грн. та 11 815 грн. відповідно). Однак ситуація з доходами залежить від сукупності факторів. Для 72% респондентів-переселенців, які вказали виплати ВПО як основне джерело доходу домогосподарства, дохід на одного члена домогосподарства не перевищує 2 500 грн. (прожитковий мінімум, встановлений українським урядом, становить 2 589 грн.). Крім того, 60% ВПО проживають в орендованому житлі. 53% з них зазначили, що найбільш нагальною потребою для них є гроші. Якщо вони отримують фінансову допомогу, половина з них (50%) заявили, що використовують її переважно на оплату житла. На відміну від них, 91% недокументованих мігрантів живуть у власних будинках і рідше

стикаються з тягарем орендної плати.

Найчастіше серед причин неможливості доступу до шкіл цього року називали відсутність доступу до інтернету або повільний інтернет-зв'язок, а також відсутність пристроїв для онлайн-навчання (комп'ютерів, ноутбуків і смартфонів). Кількість людей, які назвали ці причини, подвоїлася (з 26% від загальної кількості населення у вересні 2022 р. до 46% у січні 2023 року – всі респонденти), оскільки атаки на об'єкти критичної інфраструктури посилюються. Респонденти, які не евакуювалися, частіше повідомляють про пошкодження шкільних будівель.

Загалом більшість опитаних ВПО вважають, що житло, в якому вони зараз живуть, не придатне для зими (86%). З літа 2022 р. частка ВПО, які вважають, що їхнє житло не придатне для зими, неухильно зменшувалася. Вона знизилася з 26% до 16%, а потім до 10% у січні 2023 р. Це може свідчити про те, що з настанням зими люди переїжджають до більш пристосованого житла або проводять ефективний ремонт.

42% ВПО, які сказали, що їхнє нинішнє житло не пристосоване для зими, назвали причиною цього перебої з постачанням таких життєво важливих комунікацій, як електрика і газ. Така ж частка (42%) зазначили, що їхнє житло не пристосоване для зими через відсутність утеплення та ремонту. Близько третини ВПО, які проживають у непристосованому житлі, назвали вартість оренди житла в притулках, а також вартість комунальних послуг та/або твердого палива в зимові місяці основним фінансовим тягарем для деяких домогосподарств ВПО.

Говорячи про можливість регулювання процесів внутрішньої трудової міграції, знову пропонуємо звернутися до думки експертів у цьому питанні. Так, на думку О. Малиновської, позицію якої ми підтримуємо, акцентувати увагу слід саме на наявності позитивного міграційного ефекту від внутрішніх трудових переміщень [53, с. 112].

Зважаючи на це, першочерговими завданнями державної політики щодо внутрішньої міграції, спрямованими на ліквідацію перепон для мобільності

населення, можуть бути такі:

1. Вилучення із законодавства положень, що пов'язують реєстрацію місця проживання з правом на проживання в житлі.
2. Розширення можливостей реєстрації в приміщеннях, які згідно з нормами будівельного права є нежилими.
3. Вивчення можливостей реєстрації осіб, що не мають права власності на житло за місцем роботи або при органах місцевого самоврядування в місцевості, де вони фактично проживають.
4. Уникнення компактного розселення внутрішньо переміщених осіб, що ускладнює інтеграцію в місцеві громади та загрожує сегрегацією цієї категорії населення.
5. Виявлення серед внутрішньо переміщених осіб тих, хто бажає переселитися для постійного проживання в інший регіон. Паралельно здійснювати вивчення можливостей прийняття і потреби регіонів у переселенцях, ураховуючи перспективи використання їх потенціалу та економічної активності в інтересах регіонального сектора економіки [50].

У свою чергу, автором, зважаючи на наявний трудовіміграційний фон Південного регіону й узагальнені результати проведених досліджень, запропоновано такі рекомендації щодо покращення реалізації міграційної політики на регіональному рівні:

- активізація роботи щодо управління освітнім процесом і працевлаштування випускників, а саме: розширення цільового набору спеціалістів як успішної практики притоку спеціалістів до конкретної галузі; забезпечення соціальної підтримки студентської молоді; здійснення навчання й підготовки фахівців за рахунок коштів обласних бюджетів, що дозволить стримувати трудову навчальну міграцію молоді з сільських поселень у межах області;
- забезпечення привабливих умов праці за рахунок виплати додаткових надбавок з фонду оплати праці фахівцям з дефіцитними кваліфікаціями; вирішення житлових проблем молоді; диференційована

оплата праці й стимулювання повернення молодих фахівців до місць постійного проживання (зокрема, у сільській місцевості) за рахунок додаткових виплат;

- створення умов для професійного росту й самореалізації молодих фахівців;
- відновлення й розвиток належної соціокультурної інфраструктури на селі;
- максимізація позитивних аспектів внутрішньої міграції в тому, що стосується фінансових потоків і місцевих інвестицій;
- стимулювання малого й середнього бізнесу для створення робочих місць для людей, що залишаються в країні походження, здійснюючи внутрішні трудові переміщення;
- створення мереж місцевих офісів, що можуть прямо підтримувати ефективну практику трудової міграції й нормативно-правову грамотність серед усіх груп трудових мігрантів;
- розробка й підтримка «бізнес-клубів», ресурсних центрів для мігрантів чи мережі місцевого рівня, які зможуть надавати змістовні й надійні консультації експертів трудовим мігрантам.

Отримані в ході дослідження дані ще раз підкреслюють необхідність створення надійної інформаційної системи для більш ґрунтовного розуміння сутності, характеру, особливостей, причин, чинників появи й активізації трудовіміграційних процесів, а також їх наслідків як в регіоні, так і в Україні в цілому. Ефективне управління внутрішньою трудовою міграцією є вкрай складним завданням за відсутності системи моніторингу міграційних потоків робочої сили. Наявність більш якісної інформаційної бази буде сприяти розробці й запровадженню більш ефективної міграційної політики й зробить можливим її корегування, у разі потреби. Таким чином, аргументовано необхідним є надання підтримки у проведенні якісних наукових та узгоджених досліджень трудової міграції, а також створення нової системи збору інформації, що дозволить краще зрозуміти явище внутрішньої трудової

міграції та її наслідки для соціально-економічного розвитку України в цілому й Південного регіону, зокрема.

У зв'язку з вищезазначеним, пропонуємо:

- у галузі організації збору даних про внутрішню міграцію в межах проведення соціологічних обстежень розвивати практику регіональних вибіркових, крос-секційних та лонгітюдних досліджень з включенням блоків запитань, пов'язаних з міграцією в цілому й трудовою міграцією зокрема, узгоджуючи діяльність між відомствами, установами та організаціями, які за це повинні відповідати;

- у сфері взаємодії регіонів/країн учасників дослідження розглянути питання про координацію дослідницької роботи Державною міграційною службою, Державним комітетом статистики, для чого необхідно сформувати належну нормативно-правову базу;

- у галузі обробки й розповсюдження даних розглянути можливість обов'язкового оприлюднення результатів обстежень щодо питань трудової міграції з розподілом даних за базовими соціально-демографічними й економічними характеристиками, зокрема через створення архіву даних проведених опитувань з відкритим доступом для зовнішніх користувачів.

Висновки до третього розділу

Узагальнюючи, зазначимо, що перш ніж розробляти механізми регулювання внутрішньої трудової міграції, необхідно усвідомити її обсяги, форми прояву й соціально-економічне значення. На жаль, на сьогодні немає ні статистичних, ні оціночних даних щодо величини, спрямованості, складу внутрішніх трудовіграційних потоків. Вплив такого роду переміщень на добробут домогосподарств та економічну ситуацію в регіонах походження/прибуття досліджувався вкрай мало. Тому передусім проведене емпіричне соціологічне дослідження було спрямоване на з'ясування змісту

міграційних намірів, рівня усвідомлення наслідків трудової міграції членами досліджуваних домогосподарств і самими трудовими мігрантами.

Згідно з даними опитування, було виявлено, що ситуація на регіональному ринку праці суттєво змінилася за останні п'ять років. Респонденти наголошують, що знайти роботу в місті за їх кваліфікацією з достойною оплатою праці доволі складно. Це пов'язано з наявною складною ситуацією на регіональному ринку праці, що характеризується неоднорідністю структури, обумовлене відмінностями, у першу чергу, виробничих, демографічних факторів, з іншого боку – недосконалістю механізмів саморегулювання, збільшенням кількості безробітних, тривалістю безробіття, розбалансуванням попиту і пропозиції робочої сили, поширенням процесів нелегального працевлаштування, а також з військовими подіями.

Трудоміграційні процеси з плином часу не змінились кількісно чисельність осіб, що мали досвід переміщень у пошуках роботи, становила 49,3 % з числа тих, хто був міграційно налаштований.

Суттєво змінився напрям переміщень: у 2014 р. більша частина тих, хто мав наміри змінити місце проживання у пошуках нового місця роботи, прагнули тікати якнайдалі за кордон, а у 2023 р. спостерігається активізація охочих переміщуватися у пошуках кращого життя в межах України. Отже, кількість потенційних внутрішніх мігрантів збільшилася в 4 рази. Це пояснюється, у першу чергу, наявною світовою фінансово-економічною кризою, з іншого боку – посиленням заходів безпеки, тікаючи від війни.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано основні засади державного регулювання внутрішніх міграційних процесів та розроблено рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання цих процесів в Україні на сучасному етапі. Отриманні результати в процесі дослідження дають змогу сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Розглянуто теоретичні основи дослідження внутрішніх міграційних процесів в Україні, а саме поняття, види та функції міграції. Виявлено, що міграція є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку країни і може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Розкрито суть терміну «внутрішня міграція», що включає в себе категорію людей, які переміщуються всередині меж своєї власної країни з одного місця проживання в інше. Це можуть бути різні групи людей з різних соціальних, економічних та демографічних шарів населення. Внутрішня міграція може бути викликана різними факторами, такими як економічні можливості, пошук роботи, освіти, політична ситуація, природні катастрофи, конфлікти або інші причини. Доведено, що внутрішня міграція має велике соціальне, економічне та демографічне значення, оскільки вона впливає на розподіл населення, розвиток міст і регіонів, працевлаштування, доступ до освіти та медичних послуг, а також на формування соціальних та культурних змін.

2. Проаналізовано нормативно-правове регулювання внутрішніх міграційних процесів. Було встановлено, що правові акти відіграють надзвичайно важливу роль у створенні відповідного законодавчого середовища для ефективного урегулювання міграційних процесів та забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Ці нормативні акти визначають права та обов'язки всіх сторін, що залучені до управління міграційними процесами, а також встановлюють механізми для надання підтримки та послуг внутрішньо переміщеним особам. Ретельний аналіз цього

законодавства є необхідною передумовою для розробки та вдосконалення ефективних стратегій та програм, спрямованих на покращення умов життя та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб.

3. Проаналізувавши динаміку міграційних процесів в Україні з 2014 р. до 2023 р., помітно, що складна політична та соціально-економічна ситуація в країні значно вплинула на зміни у внутрішніх міграційних процесах. Зареєстрована кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зросла протягом цього періоду. Фактори, що вплинули на внутрішню міграцію, включають конфлікт на сході країни, введення безвізового режиму з ЄС, пандемію COVID-19 та агресивний військовий напад Росії. Офіційні дані, хоча недостовірні, свідчать про зростання числа зареєстрованих ВПО протягом цього періоду. Загалом, ситуація внутрішнього переселення в Україні залишається складною та динамічною. Необхідно враховувати, що офіційні дані не відображають повну картину, оскільки деякі мігранти не реєструються на нових місцях проживання. Такі зміни у міграційних процесах підкреслюють нестабільність та постійні зміни в статусі та переміщенні людей всередині країни.

4. Аналізуючи діючу програму з урегулювання внутрішніх міграційних процесів, було виявлено необхідність її удосконалення. Для досягнення успішних результатів у цій сфері, важливо покращити координацію заходів, ефективне використання ресурсів та підвищити якість послуг для внутрішньо переміщених осіб. Загалом, ці висновки свідчать про необхідність подальших досліджень та вдосконалення програми з урегулювання внутрішніх міграційних процесів в Україні. Необхідно забезпечити співпрацю між програмами, структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Широке поширення інформації про існуючі програми та послуги серед цільової аудиторії є важливою складовою успішної реалізації цих програм. Для досягнення цієї мети потрібно проводити інформаційні кампанії та створювати доступні платформи для отримання інформації та консультацій. Активне залучення засобів масової комунікації також є важливим фактором в

поширенні інформації та підвищенні свідомості громадськості про внутрішні міграційні процеси та програми, що їх регулюють.

На сьогодні безпосередньо одним із ключових завдань є забезпечення безпечного повернення внутрішньо переміщених осіб до їхніх рідних місць проживання, особливо у контексті присутності окупантів та бойових дій. Для цього потрібно посилити заходи щодо перемоги окупантів та відновлення суверенітету та територіальної цілісності країни, використовуючи політичні, дипломатичні, економічні та військові стратегії.

Урегулювання внутрішніх міграційних процесів є складною задачею, яка потребує комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін. При цьому необхідно приділити увагу індивідуальним потребам та правам внутрішньо переміщених осіб, забезпечити їхню соціальну і економічну інтеграцію та забезпечити сталість та стале зростання країни. В цілому, урегулювання внутрішніх міграційних процесів має велике значення для стабільності та розвитку країни, забезпечення прав та благополуччя внутрішньо переміщених осіб, а також для створення соціально справедливого суспільства. Однак, дослідження та аналіз внутрішніх міграційних процесів в Україні повинні продовжуватися, щоб отримати більш глибоке розуміння проблем, з якими стикаються внутрішні мігранти. Це дозволить розробити більш ефективні стратегії та політики для управління цими процесами і покращення умов життя внутрішньо переміщених осіб.

На 11-му місяці війни в Україні все частіше спостерігається тривале переміщення: станом на 23 січня 58% ВПО були переміщені більше ніж на шість місяців. Однак криза залишається динамічною: 12% ВПО (що еквівалентно 640 000 осіб) були переміщені за останні два місяці.

Серед усіх респондентів, які вже розглядають можливість міграції, 57% розглядають можливість переїзду в межах України, а 26% – за кордон (порівняно з 20% у грудні минулого року). Серед тих, хто розглядає можливість еміграції за кордон у найближчому майбутньому, 56% назвали країни-члени Європейського Союзу (ЄС), найчастіше – Польщу та Німеччину.

Війна суттєво вплинула на джерела доходу ВПО: близько кожного четвертого (24%) респондента з числа ВПО зазначили, що основним джерелом доходу їхнього домогосподарства є щомісячна грошова допомога для ВПО. Більшість (72%) ВПО, які покладаються на соціальну допомогу, зазначили, що загальний дохід їхнього домогосподарства, поділений на кількість членів домогосподарства, становить менше приблизно 2 500 грн (прожитковий мінімум у січні 2023 р.).

Починаючи з липня 2022 р., частка ВПО, які вважають своє житло непридатним для зими, неухильно зменшується. Це може свідчити про те, що настання зими спонукало переселитися до більш пристосованого житла та провести ефективний ремонт. Однак 38% ВПО заявили, що не мають достатньо коштів для оренди або оплати житла на наступну зиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болгарова О. Внутрішня міграція населення в Україні: стан, тенденції, проблеми // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки та практики, 2018. Вип. 11. С. 66-73.
2. Балакірєва, О. М., Шестаковський, О. О., (2012). Масштаби трудової міграції українців: досвід кількісної оцінки. (№993, с. 102-106). Харків : Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.
3. Буряк А. Внутрішньообласні міграційні процеси в Україні: аналіз демографічних та економічних аспектів // Економіка: реалії часу, 2020. Вип. 1(31). С. 5-11.
4. Весельська, Л. А. (2017). Специфіка державного регулювання вимушеної міграції в Україні за умов антитерористичної операції. (№19, с. 59-63). Київ : 90 Інвестиції: практика та досвід.
5. Вовк О. Міграційні процеси в Україні в умовах геополітичних трансформацій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія, 2019. Вип. 2(96). С. 13-18.
6. Волова О. Динаміка внутрішньої міграції населення в Україні в умовах економічних змін // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки та практики, 2019. Вип. 14. С. 25-33.
7. Вороніна О. Внутрішні міграційні процеси в Україні: проблеми та перспективи // Економічний вісник університету, 2018. Вип. 38. С. 24-29.
8. Горайнова О.О. Демографічні наслідки внутрішньої міграції в Україні // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2019. Вип. 77. С. 46-54.
9. Данилов В.М. Збройний конфлікт на сході України: виклики, наслідки, перспективи // Дипломатичний збірник, 2018. Вип. 34. С. 30-38.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

11. Департамент соціального захисту населення Київської міської державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://koda.gov.ua/kyuivska-oda/oblzhdzhadministratsija/strukturni-pidrozdily-oda/departament-soczialnogo-zahystu-naselennya/>.

12. Дмитрук Б.П., Светлова Н.М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн // Вісник східноєвропейського університету економіки і менеджменту, 2016. С. 18-27.

13. Дорош С. «Переселенці з Донбасу: За що це нам?» [Електронний ресурс] / С. Дорош // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160617_donbass_settlers_sd.

14. Іщук, С. О., Созанський, Л. Й. (2018). Оцінка імпортозалежності економіки України (за сегментами споживання продукції переробної промисловості). Львів : Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України.

15. Іщук, С. О., Созанський, Л. Й., Косовська, В. В. (2019). Тенденції розвитку легкої промисловості в Україні: регіональні аспекти. Львів : Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України.

16. Завидівська, О., Щокколова, Є. (2019). Внутрішня та зовнішня трудова міграція в Україні. Львів : Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфери обслуговування.

17. Капінус, О. (2017). Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. (№3(34), с. 17-25). Дніпро : Державне управління: удосконалення та розвиток.

18. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 р. № 254к96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

19. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 253 с.

20. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? // Міграція, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-toexpect-in-the-near-future-part-2/>.

21. Міжнародна організація з міграції: МОМ в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/mom-v-ukrayini>.

22. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (12 раунд, червень 2023 р.). Взято з: <http://iom.org.ua/ua/publications>.

23. Нагорняк Т.Л. Урбанізаційний та агломераційний компоненти соціально-політичних процесів української сучасності / Т.Л. Нагорняк // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, 2015, Вип. 1(9), Ч. 2, С. 97-104.

24. Палагнюк Ю.В., Шкірчак С.І. Актуальні питання суспільних трансформацій в Україні: безпековий та євроінтеграційний виміри: Монографія. Миколаїв: ЧНУ ім. П. Могили, 2018., 299 с.

25. Програма доступного кредитування житла «eОселя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eoselia.diia.gov.ua/>.

26. Програма «Єднання заради дії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yednanniazaradydii.org.ua/>.

27. Програма «Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно-економічне життя держави» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf>.

28. Програма «eВідновлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://erecovery.diia.gov.ua/>.

29. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2016 р. № 365 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text>.

30. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового

захисту: Закон України від 3 березня 2016 р. № 3671-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.

31. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

32. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

34. Про державну службу військової служби за контрактом: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

35. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.

36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.

37. Про загальний військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 386.

38. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 646 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF>.

39. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.

40. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2491-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.

41. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

42. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

43. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 31. – Ст. 241.

44. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KP140509?an=2>.

45. Про порядок виїзду і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3858-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 18. – Ст. 101.

46. Про правовий статус іноземців: Закон України Редакція від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.

47. Про порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.

48. Про соціальний захист населення від впливу соціальних факторів: Закон України від 17 вересня 2019 р. № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 18. – Ст. 73.

49. Прибиткова І.М. Сучасні міграційні процеси в Україні // Безпека документів та міграційна політика: висновки та рекомендації міжнародних робочих груп для України, Київ, Європа без бар'єрів, 2017, С. 9-30.

50. Чорна В. О., Калашнікова Л. В., Воробій М. О. Транснаціональна трудова міграція українців: зміна трендів в умовах пандемії / В. О. Чорна, Л. В. Калашнікова, М. О. Воробій // Науковий журнал «Габітус». – Одеса, 2021. – С. 28-37.

51. Massey, Douglas S., «Theories of international migration: A review and appraisal.» *Population and Development Review* 19.3 (1993), P. 431-466.
52. Martin, Philip L., and Guillermina Jasso. «Migration theory for a changing world: Towards a revised national research agenda.» *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38.5 (2012), P. 699-715.
53. Chorna V.O., Kalashnikova L.V. Systematization of the experience of studying labor migration in public sciences: analytical review of concepts / V. O. Chorna, L. V. Kalashnikova // Науковий журнал «Габітус». – Одеса, 2021. – С. 11-20.
54. Reitz, Jeffrey G. «Warmth of the welcome: The social causes of economic success for immigrants in different nations and cities.» Boulder, CO: Westview Press, 2001., 258 p.
55. UNOCHA Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unocha.org/ukraine>.
56. Wallace, J. M. *Urban and Regional Economics*. Prentice Hall, 1992., 125 p.
57. CEDOS. (2020). Взято з: <https://cedos.org.ua/uk/research>
58. Global Social Mobility Index 2020: why economies benefit from fixing inequality. (2020). Взято з: <https://www.weforum.org>.
59. Human Development Index. (2020). Взято з: <http://hdr.undp.org/en/data>.
60. *Worlds on the Move : Globalization, Migration, and Cultural Security* / J. Friedman, Sh. Randeria. – London-New York : I. B. Tauris, 2004.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма та інструментарій першого та другого етапів емпіричного соціологічного дослідження

Методологічна частина

Формулювання і обґрунтування проблеми дослідження.

В українській сучасності наявні протиріччя в офіційному дискурсі проблем і перспектив трудової міграції, а також відсутня чітка логічна схема побудови мережі та структури соціальної підтримки трудових мігрантів з боку державних і недержавних служб, організацій. Більшість напрацьованих вітчизняних науковців присвячені структурним характеристикам трудових переміщень та їх соціально-економічним наслідкам: значна увага приділяється питанням конкуренції мігрантів з представниками місцевого населення; впливу безробіття на рівень оплати праці; залежності економіки від донорської робочої сили; проблемам безпеки й ризиків, пов'язаних з постійним збільшенням чисельності трудових мігрантів.

Цікавим є питання оцінки міграційних намірів населення, факторної обумовленості трудовіграційних процесів, а також аналізу ресурсів інклюзивної культури регіональних соціальних сервісів щодо підтримки трудових мігрантів і механізмів їх адаптації в регіональному соціумі-реципієнті, вивчення яких дозволить визначити пріоритетні напрямки реалізації державної політики у цій сфері.

Мета дослідження – виявлення стану, особливостей трудовіграційного тренду Південного регіону.

Об'єкт дослідження – доросле населення в обласних центрах Південного регіону України (м. Одесі, м. Миколаєві, м. Херсоні) віком 18-75 років.

Предмет дослідження – оцінні судження жителів міст стосовно ситуації на національному ринку праці, трудової міграції.

Досягнення мети зумовило постановку та вирішення таких взаємопов'язаних завдань дослідження:

– оцінка загальної ситуації на національному ринку праці, змісту міграційних намірів, рівня усвідомлення наслідків трудової міграції для соціально-економічного розвитку регіону;

– визначення трудовіграційних процесів Півдня країни й оцінка кількісно-якісних змін трудовіграційних намірів населення в умовах політичних та соціально-економічних загроз.

Терміни проведення дослідження: протягом вересень 2023 р.

Методична частина

Обґрунтування типу вибірки та розрахунок вибіркової сукупності.

Вибірки двошарові: перший шар – кластерна вибірка (кластерами виступали міста–обласні центри, другий шар – цілеспрямована, квотна) –

вдбір респондентів (одиниць спостереження) за місцем проживання, віком і статтю. Опитування проводилося за місцем проживання респондента.

Розрахунки вибірки проводилися таким чином.

Вибіркова сукупність розраховувалась за формулою:

$$n = \frac{T^2 \delta^2 N}{N\Delta^2 + T^2 \delta^2},$$

де T – коефіцієнт унормованого відхилення ($T = 2$); N – генеральна сукупність (чисельність наявного населення обласних центрів у 2011 р., 2015 р.); n – вибіркова сукупність; Δ – гранична припустима помилка ($\Delta = 5\%$); δ^2 – значення дисперсії ознаки, за якою розраховується репрезентативність у генеральній сукупності ($\delta = 0,5$);

$$n_1 = \frac{2^2 * 0,5^2 * (237344 + 393657 + 796389)}{(237344 + 393657 + 796389) * 0,05^2 + 2^2 * 0,5^2} = 400,$$

$$n_2 = \frac{2^2 * 0,5^2 * (781177 + 382959 + 226375)}{(781177 + 382959 + 226375) * 0,05^2 + 2^2 * 0,5^2} = 400.$$

Стандартна похибка репрезентативності вибіркової сукупності, що є середнім квадратичним відхиленням вибірових оцінок від значення вимірюваного параметра в генеральній сукупності, для неповторної вибірки становить відповідно:

$$M_1 = \sqrt{\frac{\Delta^2}{n_1} \left(\frac{N_1 - n_1}{N_1 - 1} \right)} = \sqrt{\frac{0,5^2}{400} \left(\frac{1427390 - 400}{1427390 - 1} \right)} = 0,0249965031 (2,5 \%),$$

$$M_2 = \sqrt{\frac{\Delta^2}{n_2} \left(\frac{N_2 - n_2}{N_2 - 1} \right)} = \sqrt{\frac{0,5^2}{400} \left(\frac{1390511 - 400}{1390511 - 1} \right)} = 0,0249964129 (2,5 \%).$$

Значення стандартної похибки не перевищує максимально припустимої граничної похибки $\Delta = \pm 5\%$.

Розподіл населення за областями і віком у генеральній сукупності [14; 15; 16]

	Одеська		Миколаївська		Херсонська		Разом
	2011	2015	2011	2015	2011	2015	
18–29	203759	172850	98635	79822	59346	46972	661384
30–39	157964	172658	76893	86214	48414	48482	590625
40–49	138946	141434	68770	66364	38871	40608	494993
50–59	133114	133987	73197	71640	41906	42314	496158
60–69	101615	112519	50306	55644	30386	33431	383901
70 і старше	60991	47729	25856	23275	18421	14568	190840
Разом	796389	781177	393657	382959	237344	226375	

Скринінг на останній стадії формування вибіркової сукупності дозволяє у підвибірках по містах зберігати пропорції населення за статтю, віком. Такий підхід дозволяє при аналізі даних здійснювати перегрупування задля уточнення особливостей громадської думки щодо різних проблем без впливу на репрезентативність отриманої інформації. Саме тому, вважаючи, що

вихідна генеральна сукупність розділена в ході районування на якісно однорідні сукупності за статтю і віком, відбір респондентів за цими квотами у визначених економіко-географічних районах відбувається згідно з вказаними пропорціями.

Розподіл респондентів за областями та віком у вибірковій сукупності, у % від загальної кількості з кожної з ознаки [14; 15; 16]

	Одеська область		Миколаївська область		Херсонська область	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015
18–29	25,59	22,13	25,06	20,84	25	20,75
30–39	19,84	22,1	19,53	22,51	20,4	21,42
40–49	17,45	18,11	17,47	17,33	16,38	17,94
50–59	16,71	17,15	18,59	18,71	17,66	18,69
60–69	12,76	14,4	12,78	14,53	12,8	14,77
70 і старше	7,66	6,11	6,57	6,08	7,76	6,44
Разом	55,79	56,18	27,58	27,54	16,63	16,28

Розподіл респондентів за областями та віком у вибірковій сукупності, у % від загальної кількості з кожної ознаки [14; 15; 16]

	Одеська область		Миколаївська область		Херсонська область	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015
18–29	58	52	28	24	17	14
30–39	44	50	22	26	14	15
40–49	39	41	18	18	11	13
50–59	37	40	21	21	12	12
60–69	29	32	14	16	8	10
70 і старше	18	14	7	7	5	4
Разом	225	229	110	112	67	68

Методика й техніка збору, обробки первинної інформації.

Опитування проводилося в два етапи, методом особистісного структурованого інтерв'ю. Кожна з розроблених анкет складалася з базової, основної частини й пошуково-дослідницької, що дозволила провести поглиблений аналіз окремих соціальних процесів і явищ. Серед аналізованих показників були представлені ті, що дозволили з'ясувати характер загальних тенденцій, наявних у сфері трудової міграції. Обробка отриманої в ході проведення анкетування первинної соціологічної інформації здійснювалася у два етапи: на першому етапі – ручна обробка, що передбачала контроль точності, повноти та якості заповнення; на другому етапі – обробка даних з використання пакету комплексних прикладних програм SPSS, що дозволила сформувати таблиці одно- та двовимірних розподілів.

**Бланк інтерв'ю першого етапу дослідження:
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ
АНКЕТА**

Шановний респонденте! З метою вирішення проблем у сфері трудової міграції та пошуку ефективних шляхів їх вирішення проводиться дослідження на тему: «Дослідження становища українських трудових мігрантів». Нижче наведені питання. Будь ласка, оберіть свій варіант відповіді, ставлячи напроти знак «V». Напишіть, де вважаєте за потрібне, власну відповідь у вказаному місці (Інше _____).

Опитування є анонімним: вказувати своє прізвище та ім'я не потрібно. Результати дослідження будуть використані в наукових цілях в узагальненому вигляді.

1. Чи важко знайти роботу у Вашому населеному пункті?

		Легко	Важко	Не знаю
1	З Вашою кваліфікацією і з достатнім заробітком	1	2	3
2	З Вашою кваліфікацією без достатнього заробітку	1	2	3
3	З достатньою оплатою не по кваліфікації	1	2	3
4	Будь-яку роботу	1	2	3

2. Чи відповідає характер Вашої теперішньої роботи Вашому професійно-освітньому рівню?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти
4. Зараз не працюю

3. Чи зверталися Ви чи члени Вашої родини коли-небудь до державного центру зайнятості за допомогою в пошуку роботи?

1. Так, звертався і отримав допомогу
2. Так, звертався, але не отримав допомоги
3. Ні, не звертався

4. Чи погодилися би Ви особисто чи члени Вашої родини переїхати зі свого населеного пункту з метою тимчасового працевлаштування?

1. Безумовно, так
2. Скоріше так
3. Безумовно, ні
4. Скоріше ні
5. Важко сказати

5. Скільки разів Ви особисто чи члени Вашої родини виїжджали за межі Вашого населеного пункту з метою пошуку й працевлаштування на нову роботу?

1. Жодного разу
2. 1 раз
3. 2 рази
4. 3 рази
5. Більше 3 разів

6. Якби Ви чи члени Вашої родини мали наміри виїхати з Вашого населеного пункту й вирушити на пошуки нового робочого місця, то куди саме?

1. До іншого регіону України
2. До Росії
3. До країн СНД
4. За кордон
5. Ще не знаю куди
6. Важко сказати
7. Інше _____

7. Якщо говорити про Ваші плани на майбутнє, що з наступного Ви прагнете реалізувати у найближчі 10 років?

1. Продовжити навчання, підвищити кваліфікацію
2. Більше мандрувати, дізнаватися про інші країни
3. Виїхати з міста, країни
4. Жити спокійним життям
5. Створити власну сім'ю
6. Реалізувати заповітну мрію
7. Отримати хорошу постійну роботу
8. Дбати про добробут і благополуччя власної родини
9. Заробляти більше грошей
10. Жити і отримувати задоволення від життя

8. Як Ви вважаєте, які з зазначених напрямків розвитку місцевої економіки є провідними? (оберіть не більше 3-х варіантів)

1. Інновації в медицині
2. Розвиток промисловості
3. Охорона довкілля
4. Благоустрій та просторовий розвиток
5. Розвиток малих і середніх підприємств
6. Розвиток інфраструктури відпочинку і туризму
7. Підготовка і перепідготовка робочої сили
8. Комунальна інфраструктура
9. Транспортна інфраструктура
10. Наукові дослідження та розробки
11. Розвиток культури і охорона культурної спадщини
12. Розвиток фізичної культури і спорту
13. Інше _____

9. Що спонукало б Вас чи членів Вашої родини змінити місце проживання і місце роботи?

10. Як Ви вважаєте, чи зміняться умови життя після здійснення переїзду і як саме?

Для відповіді по кожному рядку використовуйте такі оцінки:

- 1– Значно погіршилися
 2– Трохи погіршилися
 3– Залишились такими самими
 4– Трохи поліпшилися
 5– Значно поліпшилися

1	Матеріальні умови сім'ї	1	2	3	4	5
2	Медичне обслуговування	1	2	3	4	5
3	Умови відпочинку під час відпустки	1	2	3	4	5
4	Умови відпочинку та дозвілля після роботи	1	2	3	4	5
5	Можливість отримання достовірної інформації про те, що відбувається у країні	1	2	3	4	5
6	Умови виховання дітей	1	2	3	4	5
7	Можливість вільно висловлювати власні політичні погляди	1	2	3	4	5
8	Можливість брати участь у культурному житті	1	2	3	4	5
9	Екологічна ситуація (стан довколишнього середовища)	1	2	3	4	5
10	Захищеність від свавілля влади, посадовців	1	2	3	4	5
11	Гарантії зайнятості, забезпечення роботою	1	2	3	4	5
12	Особиста безпека (на вулиці, в громадських місцях)	1	2	3	4	5

11. На Вашу думку, з якими проблемами можуть зіштовхнутися люди при зміні місця роботи й проживання?

1. У сфері житла
2. З пошуком роботи
3. У сфері навчання
4. У сфері медичного обслуговування
5. У сфері забезпечення
6. У порушенні прав особистості

7. Інше _____

Інформація про респондента:

1. Ваша стать: 1 - Чоловіча 2 - Жіноча	2. Ваш вік: _____ повних років
3. Місце Вашого постійного проживання? 1. Велике місто 2. Місто з населенням понад 250 тис. осіб 3. Невелике місто 4. Село	4. Освіта 1. Початкова, неповна середня 2. Середня загальна 3. Середня спеціальна (технікум, училище, коледж) 4. Перший ступінь вищої освіти (бакалавр) 5. Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірант, вчений ступінь)

Щиро дякуємо за співпрацю!

Програма та інструментарій четвертого етапу емпіричного соціологічного дослідження

Методологічна частина

Формулювання й обґрунтування проблеми дослідження.

Найбільш розповсюдженим видом трудової міграції є внутрішні переміщення робочої сили. Саме тому вибір об'єкта дослідження не випадковий, адже внутрішні трудові мігранти є скоріше напівлегальними, що обіймають проміжну позицію між легальними й нелегальними заробітчанами. З одного боку, маючи право вільного пересування в межах країни, вони переслідуються державними органами влади за порушення норм закону щодо легалізації зайнятості. З іншого боку, такі трудові переселенці не потребують соціокультурної адаптації, живучи у своїй країні, натомість конкурують з місцевими жителями.

Мета дослідження – формування нового образу внутрішнього мігранта, а також підтвердження існування стійкого механізму трудовіграційної поведінки й оцінювання ефективності політики управління міграційними намірами.

Об'єкт дослідження – внутрішні трудові мігранти, що працюють у м. Миколаєві та Миколаївській області.

Предмет дослідження – тематична історія життя.

Досягнення мети зумовило постановку та вирішення таких взаємопов'язаних завдань дослідження:

- оцінка змісту міграційних намірів, рівня усвідомлення наслідків трудової міграції для держави, конкретної особистості;
- аналіз успішності інтеграції трудових мігрантів, окреслення спектру основних проблем з якими доводиться зіштовхуватися на новому місці проживання, роботи;
- аналіз ефективності запроваджуваних заходів регулювання трудової міграції очима самих мігрантів.

Терміни проведення дослідження: жовтень-листопад 2023 р.

Методична частина

Обґрунтування типу вибірки та розрахунок вибіркової сукупності.

Вибірка сформована з використанням методу снігового кому.

Методика й техніка збору, обробки первинної інформації.

Для збору емпіричного матеріалу було використано метод біографічного напівструктурованого інтерв'ю (тематична історія життя «life story»). Тематична історія життя відрізняється від повної, яка окреслює весь життєвий шлях трудового мігранта, тим, що переважно стосується окремої складової або фази життєвого циклу. Для ведення діалогу із заробітчанами відповідно до завдань дослідження було використано напрацювання С. Рязанцева, Н. Хоріє

щодо опису життя трудових мігрантів як ланцюга окремих подій: вихідні дані (місце народження, освіта, родина); причини вибору регіону як місця для здійснення переміщення; спосіб пошуку роботи; допомога з боку роботодавця; заробітна плата; сума, строки переводу грошових заощаджень; плани відносно подальшого перебування за межами основного місця проживання; незадоволеність умовами життя; занепокоєння щодо майбутнього.

Обробка зібраного емпіричного матеріалу здійснювалась вручну. Проводилось за допомогою телефонного експрес-опитування, із використанням методу напівструктурованого анкетування, що дозволило уникнути незручностей, пов'язаних з розповсюдженням інструментарію, відсутності обмежень респондентів у часі роботи з інструментарієм й забезпечило стандартизацію при опрацюванні даних. Інтерв'ю проводили анонімно. Перед початком інтерв'ю респондентів просили надати згоду на його проведення. Інтерв'юери використовували структурований опитувальник і метод автоматизованого телефонного опитування (САТІ), щоб записувати результати безпосередньо в програму введення даних.)

Бланк біографічного напівструктурованого інтерв'ю:

- 1.Звідки вам довелося виїхати як внутрішньо переміщеній особі?
2. Вкажіть, будь ласка, коли вам довелося покинути постійне місце проживання?
3. Як довго ви проживаєте у цьому населеному пункті?
4. Чи почуваетесь ви тут в цілому в безпеці?
5. Чи опитували вас коли-небудь у державних установах та службах про ваші потреби як переселенця?
6. Про які потреби питали?
7. Вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не повертаєтесь додому до покинутого місця проживання?
8. Де ви зараз проживаєте?
- 9.Чи було ваше власне житло пошкоджено / зруйновано внаслідок конфлікту?
- 10.Чи отримували ви державну грошову допомогу / компенсацію за пошкоджене / зруйноване житло?
- 11.Вкажіть, будь ласка, середньомісячний дохід вашої сім'ї? (у тис грн.).
12. Які соціальні виплати, пільги та компенсації ви отримуєте наразі?
- 13.Ваша освіта.
- 14.Чи маєте ви потребу в отриманні освітніх послуг?
- 15.Ваше основне заняття на сьогодні?
16. (Для безробітних) Чи зверталися ви до служби зайнятості?
- 17.Чи є документи, які вам необхідно відновити / отримати у зв'язку із переміщенням?
- 18.Які проблеми у Вас наразі є?
- 19.Чи потребуєте ви наразі психологічної або медичної допомоги?
- 20.Чи потребуєте ви отримання правової допомоги?
21. Розкажіть трохи про себе.

Чинне законодавство у сфері трудової міграції

Закон України «Про громадянство України»;

Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»;

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;

Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» № 761-VIII, 5 листопада 2015 р.;

Указ Президента України від 27.03.2001 р. № 215 «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України», яким затверджено Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства та Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень»;

постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 р. № 2503-XII «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон»;

постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.1994 р. № 353 «Про затвердження зразка бланка паспорта громадянина України»;

постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1111 «Про затвердження Правил оформлення і видачі тимчасового посвідчення громадянина України»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.1995 р. № 1000 «Про затвердження зразка бланка проїзного документа дитини»;

постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2007 р. № 858 «Про затвердження технічного опису та зразка бланка паспорта громадянина України для виїзду за кордон та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України»;

постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2014 р. № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, його тимчасового затримання та вилучення»;

постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 669 «Про затвердження Порядку отримання, вилучення з Єдиного державного демографічного реєстру та знищення відцифрованих відбитків пальців рук особи»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.08.2012 р. № 715 «Про затвердження зразків документів, які подаються для встановлення належності до громадянства України, прийняття до громадянства України, оформлення набуття громадянства України, припинення громадянства України, скасування рішень про оформлення набуття громадянства України, та журналів обліку»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.04.2012 р. № 320 «Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.11.2014 р. № 1279 «Про затвердження зразка заяви-анкети для внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру».

Реєстрація місця проживання:

Закон України «Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні»;

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22.11.2012 р. № 1077 «Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів».

Еміграція:

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України»;

Закон України «Про зовнішню трудову міграцію»;

постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2014 р. № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, його тимчасового затримання та вилучення»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.12.2004 р. № 1603 «Про затвердження Порядку провадження за заявами про оформлення паспортів громадянина України для виїзду за кордон і проїзних документів дитини».

Імміграція та документи, необхідні для перебування в Україні:

Закон України «Про імміграцію»;

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;

постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 р. № 1983 «Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень»;

постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 567 «Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію»;

постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 р. № 150 «Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України»;

постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2012 р. № 251 «Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.06.2011 р. № 653-р «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 роки»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.04.2012 р. № 363 «Про затвердження Порядку розгляду заяв іноземців та осіб без громадянства про продовження строку перебування на території України»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.07.2013 р. № 681 «Про затвердження Тимчасового порядку розгляду заяв для оформлення посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.11.2013 р. № 1104 «Про затвердження Порядку оформлення запрошень іноземцям та особам без громадянства на отримання візи для в'їзду в Україну».

Шукачі захисту й документи, які підтверджують такий статус:

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 196 «Про затвердження Положення про посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 197 «Про затвердження Положення про проїзний документ особи, якій надано додатковий захист»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 199 «Про затвердження Положення про посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 202 «Про затвердження Положення про посвідчення біженця»;

постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 203 «Про затвердження Положення про проїзний документ біженця»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 605-р «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 371-р. «Про віднесення цілісних майнових комплексів пунктів тимчасового розміщення біженців до сфери управління Державної міграційної служби»;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 р. № 649 «Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту».

Протидія нелегальній міграції:

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;

Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст.203–206);

Кодекс адміністративного судочинства України;

постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2012 р. № 179 «Про затвердження Порядку провадження за заявами іноземців та осіб без громадянства про добровільне повернення»;

постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2013 р. № 280 «Про затвердження Порядку надання Державній прикордонній службі та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»;

постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1110 «Про затвердження типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців, осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 370-р. «Про передачу цілісних майнових комплексів пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, до сфери управління Державної міграційної служби»;

спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України, Мінсоцполітики України, МОН України від 04.09.2013 р. № 850/536/1226 «Про затвердження Порядку проведення заходів щодо здійснення нагляду та контролю за виконанням законодавства в міграційній сфері»;

спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Держприкордонслужби України, СБУ від 23.04.2012 р. № 353/271/150 «Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства»;

спільний наказ МВС України, МОЗ України, Адміністрації Держприкордонслужби України від 17.04.2012 р. № 336/268/254 «Про матеріально-побутове і медичне забезпечення іноземців та осіб без громадянства, що утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, і пунктах тимчасового тримання та спеціально обладнаних приміщеннях»;

спільний наказ МВС України, МЗС України, Мінінфраструктури України, Мінфіну України, СБУ від 01.09.2015 р. № 1050/254/341/749/562 «Про затвердження Порядку обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами».

Державний контроль за дотриманням законодавства у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів:

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;

Закон України «Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні»;

Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 197-201, ч. 1 ст. 203, ст. 204, 205, 206);

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.08.2013 р. № 825 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України»;

наказ «Про затвердження Тимчасового порядку розгляду заяв для оформлення посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання» від 15.07.2013 р. № 681;

наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.11.2013р. № 1104 «Про затвердження Порядку оформлення запрошень іноземцям та особам без громадянства на отримання візи для в'їзду в Україну».

Функції органів державної влади, зокрема місцевих, у сфері трудової міграції

Формуванням та реалізацією міграційної політики в Україні займається низка органів державної влади, основними з яких є:

Міністерство внутрішніх справ України - формує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Запобігає вчиненню, виявляє, припиняє та розкриває кримінальні правопорушення, пов'язані з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

Державна міграційна служба України – реалізовує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Діяльність Служби спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра внутрішніх справ.

Державна прикордонна служба України:

- здійснює прикордонний контроль і пропуск в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів у разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрацію іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду – виїзду, а також фіксацію біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду – виїзду;

- бере участь в укладанні міжнародних договорів України з прикордонних питань, з питань взаємних поїздок громадян та реадмісії, а також забезпечує їх виконання;

- запобігає та не допускає перетинання державного кордону України особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшукує у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань; виконує в установленому порядку інші доручення правоохоронних органів; приймає заяви про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у порядку, визначеному Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;

- приймає в установленому порядку рішення про примусове повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення;

- приймає в установленому порядку рішення про розміщення іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України, у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора;

- виконує рішення адміністративного суду про примусове видворення іноземців та

осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України;

- здійснює самостійно або у взаємодії з органами внутрішніх справ і органами Служби безпеки України в межах контрольованих прикордонних районів контроль за дотриманням іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями, особами, які потребують додаткового захисту, та особами, яким надано притулок в Україні, установлених правил перебування на її території.

Діяльність Служби спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра внутрішніх справ.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій – здійснює реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Діяльність Служби спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра внутрішніх справ.

Міністерство закордонних справ України – здійснює формування та реалізацію державної політики з візових і міграційних питань:

- здійснює видачу українських віз, дипломатичних і службових паспортів, посвідчень особи на повернення в Україну, паспортів громадянина України для виїзду за кордон;

- веде консульський облік громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном тощо.

Міністерство соціальної політики України – здійснює формування і реалізацію державної політики щодо:

- регулювання ринку праці, процесів трудової міграції, визначення правових, економічних та організаційних засад зайнятості населення і його захисту від безробіття;

- надання адресної соціальної допомоги вразливим верствам населення, у тому числі малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, внутрішньо переміщеним особам;

- протидії торгівлі людьми.

Міністерство освіти і науки України – визначає порядок набору іноземців та осіб без громадянства для навчання в Україні, здійснює контроль за його дотриманням українськими навчальними закладами незалежно від їх підпорядкування і форми власності, організовує ведення обліку таких осіб;

- визначає пріоритетні та перспективні напрями освітніх послуг, що надаються українськими навчальними закладами іноземцям та особам без громадянства;

- затверджує за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти та наукових ступенів і проводить процедуру їх визнання, крім випадків, передбачених Законом України «Про вищу освіту».

Державна служба зайнятості України – здійснює видачу роботодавцям дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства та ведення обліку дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства.

Діяльність Служби координується і спрямовується через міністра соціальної політики.

Державна інспекція України з питань праці – здійснює державний нагляд та контроль за додержанням вимог законодавства про зайнятість населення, з питань використання праці іноземців та осіб без громадянства.

Діяльність Служби координується і спрямовується через Міністра соціальної політики.

Служба безпеки України – здійснює досудове розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним переправленням осіб через державний кордон України, бере участь у розробці

заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, приймає рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особи без громадянства, про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, про примусове повернення іноземця або особи без громадянства в країну походження або третю країну.

Функції місцевих органів влади у сферах міграції

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» та згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.05.2014р. № 523-р «Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг» органи ДМС у 2014–2015 роках приймали участь у наданні окремих адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП).

Створення ЦНАП і забезпечення їх функціонування відповідно до вказаного Закону здійснювали місцеві органи влади. Натомість органи ДМС здійснювали навчання адміністраторів ЦНАП щодо надання, зокрема, таких адміністративних послуг, як оформлення і видача паспорта громадянина України та реєстрація місця проживання.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.05.2014р. № 523-р затверджено Перелік адміністративних послуг органів виконавчої влади, які надаються через центр надання адміністративних послуг, яким зокрема передбачено надання 9 адміністративних послуг ДМС через адміністраторів ЦНАП.